

ANSER

Skånes Ornitologiska Förening
nr 3 2020

- Trollkarlen
- Bibliskt • Fröspridare
- Fågelspråk • Istidsfågeln • Gökotta

Äggplundring fortfarande hot mot våra fåglar

När jag läste *Natursidans* utmärkta nyhetsbrev (*natur-sidan.se*) 25 juni blev jag som många andra ordentligt upprörd. En häckning av lappuggla i Kronobergs län misstänktes på rätt goda grunder ha tillintetgjorts genom att boet plundrats på ägg. Bedrövt att vi ska behöva uppleva detta år 2020. Men kanske ändå inte så uppseendeväckande. I TV-programmet *Uppdrag Granskning* 2017 påstods att det då fanns flera hundra svenska fågeläggsamlare. Och 2018 dömdes tre män för att ha plundrat tusentals fågelbon under sju års tid. De dömdes till böter på mellan 7 500 och 16 500 kronor. Märkligt låga straff. Enligt *Natursidan* är det i Sverige fortfarande tillåtet att inneha äldre äggsamlingar, något som är olagligt i våra grannländer. BirdLife Sverige vill ändra lagstiftningen, vilket bör ske skyndsamt. Här en möjlighet för våra politiker att visa framfötterna. Vi ser här nödvändigheten av sekretess för våra mer ovanliga fågelarter. Och hur viktigt det är att vi har koll på individer med misstänkt skumma avsikter i våra fågelmarker.

Andra rapporter i vår del av världen visar på hot mot de värdefulla stäpplandskapen i Spanien och Portugal, däribland det biologiskt värdefulla Extremadura med bl.a. arter som rödfalk, blåkråka och en tredjedel av Europas population av stortrapp. Stäpplandskapen beräknas försvinna med hälften fram till århundradets slut om omföring till oliv- och vindruveproduktion fortsätter i samma skala som hittills. Även om det inom Natura 2000-områden sker minskningar bedöms dessa områden vara en garant för att viktiga slättlandskap ändå bevaras för framtiden.

Men det finns också positiva rapporter från fågel-skyddet. Projektet att återfå en stam av vitryggig hackspett går framåt och i år genomfördes sex lyckade häckningar. För fjällgåsprojektet rapporteras en ökning under fem år av den vilda svenska populationen från knappt 50 ex. till mer än hundra individer. Och i Skåne fortsätter framgångarna för den vita storken med många volontärers berömvärda insatser. Läns-

styrelsen beslutade om ett nytt marint naturreservat i södra Kattegatt i juni. Det näst största i Sverige med 58 000 hektar. Här finns goda möjligheter för sjöfåglar att få utökade och bättre möjligheter till överlevnad.

Coronapandemin har inneburit att vi svenskar i ännu större utsträckning har upptäckt vår fantastiska svenska natur. Nya rekord i besöksantal till nationalparker och naturreservat har noterats under året. Det här sätter press på förvaltningen av dessa områden och det finns behov av bättre kanalisering för besökare och nog också behov att ta bort stigar i mer faunakänsliga delar, något som SkOF har påpekat i sitt remissvar för Kullaberg.

Polisbeslag. Foto: Jan-Eric Hägerroth.

I detta nummer av Anser kan du läsa Tomas Svenssons artikel om det magnifika uppträdandet av bergfinkar hösten-vintern 2019/2020. Magnus Ullman filosoferar över huruvida fåglar har språk och Johan Elmberg tar upp kråkfåglarnas viktiga roll som fröspridare. En annan artikel tar upp den trista situationen i Europa för turturduvan som tar stryk av en omfattande jakt i Medelhavsområdet. Och det blir ett upprop som väddar om att lämna ut uppgifter om häckningar av lappuggla i Skåne. Fast på ett säkert sätt. Det som misstänks ha inträffat i Kronobergs län vill vi slippa uppleva hos oss.

Per-Magnus Åhrén – Ordförande

Innehåll

Snabbvingad "trollkarl"

Den snabbe och effektive

Arne Ohlsson

3

Bokollon, bajs och beräkningar

Bibliska mängder bergfink

Tomas Svensson

7

Viktiga fröspridare

Kråkfåglar i oväntad roll

Johan Elmberg

28

Hot och hopp!

Turturduvans framtid

Charles van de Kerkhof

34

Fågelspråk?

Fåglarnas ljudytringar

Magnus Ullman

37

På post i stan

Skådning på arbetstid

Ulrik Alm

41

DESSUTOM

Läsvärt

45

Notiser

50

Mini-Anser

58

Fågelkonstnären

60

Program

66

Vardag

70

Upprop

75

Omslagets framsida: Ung stenfalk. Foto: Mattias Ullman.

Akvareller (Kärnsnäppor och rödhake): Måns Sjöberg.

Omslagets baksida: Bergfinkar. Foto: Tomas Svensson.

I *Anser* 2020:2 visade vi ett dun från en lappuggla.

Från vilken fågelart kommer denna fjäder?

Längden är 165 mm.

Svaret får du i nästa nummer av *Anser*.

Snabbvingad besökare på höstliga fält

Liten men snabb och effektiv kan stenfalken visa sig höstliga dagar i öppet landskap. Den har namn på engelska som en trollkarl och har blivit stadsbo i Nordamerika.

Arne Ohlsson

Liten är minst. Liten men naggande god. Kanske kan dessa gamla talesätt passa in på stenfalken. Den är Europas minsta rovfågel, närmast av traststorlek med sina 25–30 cm. Men det är beväpningen som är avgörande för dess leverne. Den är något av en småfågelspecialist men kan också rå på fåglar, exempelvis vadare, av sin egen storlek. Snabbhet som ger överraskande uppdykande och manöverskicklighet gäller när den avpatrullerar fjällhed och tundra. Den kan upplevas intensiv när den fångar sitt byte, intensiv som ljuset i nordanlandets korta sommartid.

En oktoberdag har åtskilliga fåglar lämnat vidderna i norr och nu rastar många av dem på den "stäpp" som skånska åkrar nog förefaller vara för en stenfalk. Som en smäcker gestalt i vackert gråblå färgton på ovensidan ilar en hane över bördig mylla. Det råder öppenhet i alla väderstreck och skörden har bärgats. Där finns många lämpliga byten att spana in, även på Söderslätt, medan höstliga vindar drar över intensivt utnyttjad och maskinbearbetad

jord. Monokulturerna är ogynnsamma och rentav trista på många sätt men stubbåkrar och plöjda fält har ett och annat att bjuda i matväg. Höstlig stämning och oro bor i uppbrottstidens tillfälliga rastare, i deras intensiva sök efter färdkost och i uppflog mot himmel som bleknat efter sommaren. Ängsplätkor, stenskvättor, bo- och bergfinkar, kanske gulsparvar, alla är de av intresse för stenfalken.

De flesta stenfalkar ska ta sig över Östersjön mot förhoppningsvis mildare vinter i västra Europa. Då har de lämnat häckningsplatserna, som till större delen är spridda från Mellansverige till Lappland. Häckningsbetingelserna i södra Sverige har under senare sekler blivit alltför ogynnsamma. Men det skånska slättlandskapet duger också för övervintring av en och annan stenfalk. Som enstöringar sveper de, oftast lågt, över öppet landskap, ibland över sand och tång längs stränderna på vår kvadra-

Ung stenfalk på raska vingar över heden.
Foto: John Larsen.

tiska halvö. Ett eller ett par tiotal individer brukar rapporteras. Kanske förbigås lika många över vintriga åkrar som oftast inte är så spännande att avspana. När den återvänder från kontinenten från slutet av mars till början på maj torde den vara en av de minst uppmärksammade vårfåglarna.

I norr och på de skotska ljunghedarna torde ängsbiplärkan spela den viktigaste rollen för stenfalken. Alan Stewart heter en skotsk polis som jagat och fångat de rovdjurs-hatare och *gamekeepers* och andra som förbryter sig mot fredningsbestämmelser och lagar för det vilda. Hans bok *Wildlife Detective, a life fighting wildlife crime* (Argyll Publishing 2007) handlar om just detta men innehåller också många observationer från *the Highlands*. En minnesbild från en arbetsdag var när han såg en stenfalk "gliding along two or three meters off the ground. A

meadow pipit chose the wrong time to fly up from the heather [ljungen] and took off when it saw the merlin. The merlin seemed to have the ability to switch on turbo-charging and it just accelerated up to the pipit, grabbed it neatly in one talon [klo] and that was the end for the pipit". Det är en träffsäker beskrivning av hur den lilla falkarten inskaffar sina måltider. Den stört dyker inte som pilgrimsfalken.

Blir man i ett engelsktalande land tillfrågad vad det är för en liten rovfågel som har heden och bergssluttningarna som sina domäner och man svarar *merlin*, kan det nog hända att man inte blir trodd. Merlin, som i legenderna om King Arthur och riddarna kring runda bordet! Merlin var varken ornitolog eller ens verklig. Men han har alltså en stark mytisk roll som trollkarl med många förmågor, trots att han föddes i fan-

På spaning. Foto: John Larsen.

tasifull skrift redan på 900-talet. Vårt eget namn är väl rimligt, en sten är en utmärkt spaningsplats. Och danska *dværgfalk* är ju logiskt, liksom det norska *dvergfalk*.

Även i Nordamerika kallas den helt cirkumpolära arten *merlin* och där sammanfaller utbredningsområdet till stora delar med Kanada (utom den arktiska delen) och Alaska. Där gäller det att efter sommaren komma undan den hårda vintern på prärien och tundran och de flesta migrerar söderut, en del ända till Karibien och Sydamerika. Men i början på 1960-talet gjorde en del stenfalkar halt i städer på de vida viddernas södra delar och upptäckte att här går det att livnära sig vintern igenom. Favoritbytet är gråsparv och det beklagas nog av få, introducerad från Europa som gråsparven är på den kontinenten. Och inte nog med vinteruppehållet, gråsparvar och

andra lämpliga byten finns ju året runt och så har stenfalken urbaniserat sig här. Det har lett till ökande population. I snabb flykt manövrerar den skickligt i parker, bland byggnader och trafik. Den flyttar in i bonbyggda av skator, *black-billed magpies* som de kallas här. Deras solida bokonstruktio-
ner, liksom kråkböns hos oss, är lämpliga för de 3–5 äggen som ruvas av båda könen i 28–32 dagar, men en klippformation eller en uppkrafsad liten grop i ljunger på heden duger också. På liknande sätt på marken bor flera av de främsta bytena bland mindre fågelarter men även sländor och sor-
kar och lämlar blir fångster. Å andra sidan, stenfalken är så pass liten att den själv kan tagas av större rovfåglar.

Som andra rovfåglar har stenfalken behandlats illa och förföljts, och befängda anklagelser om hur skadlig den är finns i

Ung stenfalk i september. Foto: Mattias Ullman.

Stenfalk på Håslövs ängar 12 maj 2014. Foto: Hans Cronert/Skånska Bilder.

många gamla skrifter. Rovfågelfysionomi tycktes per automatik frammana fientlighet även hos dem som egentligen borde ha förstått bättre redan på den tiden. Så skamligt sent som 1957 blev den helt fredad i Sverige, nu tillhör den statens vilt och är rödlistad som nära hotad (NT).

Även falkenerarna har visat stenfalken beklaglig uppmärksamhet. Den ansågs särskilt lämpad att jaga lärkor med, och dessa var kända som välsmakande. Dess latinska namn *Falco columbarius* lär hänvisa till att man jagade duvor med den. När kvinnor någon gång deltog i jakt med dresserade falkar ansågs stenfalken vara den mest lämpliga, den var *lady's hawk* och

såg inte så farlig ut för utövaren. Här har hawk inte betydelsen hök, utan rovfågel. Den var "damernas älsklingsfalk" skriver Gunnar Pettersson i *Europas Rovfåglar* (Bra Böcker 1984) och exemplifierar från 1700-talets Ryssland: "För kejsarinnan Katarina II:s räkning infångades och dresserades varje år ett stort antal, för att efter avslutad jaktsäsong på hösten åter släppas till friheten". En pilgrimsfalk eller jaktfalk lämpade sig mer för en man med självgoda machoideal. Tsarfamiljen och dess nöjesjakter med eller utan falkar och andra rovfåglar må vara historia men falkenering är århundraden senare långt ifrån förpassad till det förgångna.

Fotnot: Apropos falkenering, i år har organisationen Natural England gett tillstånd till att sex pilgrimsfalkungar får tagas ur bon i Storbritannien. Syftet är tillskott av rena, vilda och inhemska fåglar till nöjet med falkenering som fortfarande är tillåten. En "ursäkt" för tillståndsgivningen är den comeback som pilgrimsfalken gjort sedan 1970-talets ca 50 par till dagens drygt 800 par.

Arne Ohlsson
arne.e.ohlsson@telia.com

Bibliska mängder bergfink

En berättelse om bokollon, barrträd, bajs och beräkningar.

Tomas Svensson

Få fågelarter samlas i miljoner, men exemplen finns. Det mest extrema är nog vandringsduvan som sägs ha uppträtt i miljardstora flockar. Arten är tyvärr utdöd sedan 1914, och även om det inte är fullt klarlagt hur en art med en population om upp till fem miljarder kunde möta sin undergång på mindre än hundra år så lär skningslös jakt vara en nyckelfaktor (Murray 2017). Fallet manar till eftertanke: det talrika idag kan vara borta imorgon (och det gäller inte bara fåglar). Bland nu levande arter bär möjligen blodnäbbsvävaren ledartröjan: världspopulationen sägs ligga kring en miljard och rapporter på flockar om 100 miljoner individer föreligger (Han-

cock & Weiersbye 2015). Arten kan bilda kolonier om miljontals fåglar och betraktas som ett problematiskt skadedjur i subsahariska Afrika. För att minska skador på grödor förgiftas och sprängs åtskilliga tiotals miljoner fåglar årligen (McWilliam & Cheke 2004). Detta har pågått i långa tider och de indirekta skadorna på andra djur och fågelarter är omfattande (bl.a. på rovfåglar som söker sig till kolonierna).

Globalt handlar det inte om mer än kanske ett femtiotal arter som påträffats i miljonansamlingar (Møller & Laursen 2019). Många av dessa är havslevande arter som alkor, liror, petreller och pingviner, men i skaran finns även en rad landbundna ar-

Bergfinkar över Rössjön 4 januari 2020. Foto: Tomas Svensson.

ter. I vissa afrikanska sjöar kan den mindre flamingon emellanåt skådas i kvadratkilometerstora flockar. Dryga miljonen amurfalkar har nyligen räknats in i Nagaland i Indien där de rastar på vägen mot övervintersområdena i sydöstra Afrika (detta efter att massakern på arten i området avslöjades 2012). Rödvingetrupialer, båtstjärtar och kostarar kan efter häckningssäsongen samlas i åtskilliga miljoner och skapar årligen stor frustration hos amerikanska odlare. Till och med lappsparvar sägs kunna ses i miljoner i det stora landet på andra sidan Atlanten! Staren däremot kan ses i miljoner på flera platser på jorden, men så är det också en av de tre fågelarter som återfinns på IUCN:s lista över de 100 värsta invasiva arterna. Det finns helt enkelt många fascinerande fall att fördjupa sig i.

I Europa är just staren den art som är mest känd för sina massansamlingar. Starflockarnas trolska luftakrobatik har i Danmark gett upphov till begreppet *sort sol* och är en turistattraktion. På engelska går de svarta molnformationerna under termen *murmurations*, ett ords vars etymologi dock rör ljudbilden snarare än det visuella. Den intresserade kommer att finna att internet är fyllt av häpnadsväckande filmer och bilder på fenomenet, men något svenskt ord för denna ofta rovfågelsdrivna balett är svårare att finna.

I övrigt är det relativt ont om exempel på fåglar som på europeisk mark uppträder i sjusiffriga antal. Island hyser fortfarande lunnefågelkolonier som omfattar flera miljoner fåglar, men i Norge har arten minskat kraftigt och tiden då det häckade över en miljon par kring Røst utanför Lofoten känns avlägsen. Lämna vi ett par ishavssarter därhän är vi då äntligen framme vid det egentliga temat för den här artikeln: bergfinken, vars vintervanor gör den till en av de fåglar i världen som kan ses i allra störst antal och som denna vinter givit många

svenska fågelintresserade en oförglömlig upplevelse. Maskådesärilor och knölsvärter i all ära, men som Christoffer Gullander brukar uttrycka det: i slutändan vinner de vanliga fåglarna.

En av våra vanligaste fåglar

Bergfinken är en av våra mest talrika arter. Den svenska populationen tros överstiga två miljoner par – ett antal som man tror överträffas endast av lövsångaren, bofinken, kungsfågeln, rödhaken, talgoxen och trädpiplärkan (Ottosson et al. 2012). Under häckningstiden är fåglarna utspridda i skogarna i norr, och för många av oss har nog arten – åtminstone under någon tid i vårt liv – därför känts lite exotisk. Kanske som den där vackert färgade fågeln som besöker våra fågelbord om vintern.

Vad gäller födoval är bergfinken relativt specialiserad, om än på sätt och vis också en allätare. Under häckningssäsongen är insekter en viktig näringskälla – framförallt fjällhöstmätaren *Epirrita autumnata* (Lindström et al. 2005, Newton 2007) – medan vinterfödan i stor utsträckning utgörs av bokollon. Just bokollon kommer att spela en central roll i den här artikeln.

Bergfinkarna flyttar söderut genom landet i september och oktober, och har man lärt sig deras typiskt kväkande lockläte brukar de inte kunna smita obemärkt förbi (bergfinken har förr kallats både qvåkare och bräkfogel, Holmgren 1866). Arten sägs huvudsakligen vara en nattsträckare (Newton 1972), men i Falsterbo ses årligen runt 100 000 som i samlade flockar lämnar Sverige (i medel räknas årligen knappa miljonen bo-/bergfink, men enligt data från Nils Kjellén är typiskt endast mellan 5–25 % av dessa bergfinkar). För den som, likt författaren, förvånas över att bergfinken sägs flytta framförallt om natten (ingen av de jag talat med saken har t.ex. hört bergfink nattetid) så kan nog data över fyrfallna

Bergfinkar i bok 4 februari 2020. Foto: Tomas Svensson.

fåglar övertyga. Mellan 1886 och 1939 föll över 1 500 bergfinkar vid danska fyrar, med tyngdpunkt i Kattegatt (över 200 vid Anholt), att jämföra med t.ex. drygt 500 bofinkar och drygt 1 500 lövsångare (Hansen 1954).

Europas bergfinkar rör sig i sydvästlig riktning ner över Europa och stannar så långt norrut som bokollonskörden och snötäcke tillåter (Jenni 1987). Redan för tvåhundra år sedan skrev Sven Nilsson, ibland kallad den svenska ornitologins fader, följande om vintern 1819–1820 i sitt verk *Skandinavisk fauna* (Nilsson 1824):

[...] då väderleken i November och December var ganska lindrig och en ovanlig mängd bokollon fanns, kvarblefvo tallösa skaror af Bergfinken i Skånes bokskogar och gjorde otrolig skada genom att uppäta Ollonen för de redan på skogarna fördelat Svinkreaturen. Om aftnarna sökte foglarne sig hviloplats i någon skog eller lund af barrträd,

och om mornarna återvände de till bokskogarna. Efter Nyåret 1820, då snö och starkt frost inföll, försvunno de alla nästan på en gång. [...] Deras kvarstannande här kunde ej hafva till grund den lindriga vintren; ty den har ofta varit lindrigare. Men i mannaminne hade ej en sådan mängd bokollon funnits i Skånes skogar. Det var således tydligt derföre som foglen blef kvar. Äfven i Tyskland och Frankrike tillbringar han vintren blott i de skogar der ollon finnas. Han före kommer således ej alla år i samma trakt.

Exakt vart fåglarna tar vägen när de lämnar Sverige om höstarna är alltså inte helt lätt att veta. Bergfinken är kringströvande i sina vanor och inte särskilt trogen vare sig häckplatser eller övervintringsområden. Ringmärkning visar att våra svenska bergfinkar kan övervintra i princip varsomhelst i Europa, men de flesta hamnar någonstans i det bokskogsrika Centraleuropa. Merparten av de utländska återfynden kommer

från Frankrike, Belgien, Tyskland och Italien. Av återfynden framgår dock tydligt att arten är ombytlig. Ett ofta nämnt exempel är den fågel som märktes i Halland januari 1965, för att sedan återfångas i Kaukasus februari 1967, alltså långt åt sydost (Kjellén & Lindström 1993, Ringmärkningscentralen (RC) vid Naturhistoriska riksmuseet). Bland andra exempel finns en fågel märkt i Blekinge januari 1986 vilken året efter övervintrade men hittades död i sydvästligaste Frankrike i januari, samt en fågel märkt i Småland januari 1955 bara för att därefter bringas om livet i Spanien i november samma år (RC). Intressant är även att schweiziska återfynd visar att Central-europa nås av fåglar från områden öster om Uralbergen (Jenni 1982). Den nomadiska ådran anses för övrigt förklara varför arten är monotypisk (saknar underarter), trots att utbredningsområdet sträcker sig från Skandinavien ända bort till Kamtjatka.

Himlen över Båstad förmörkades

Den 22 december 2019 hade jag och min bror Stefan strålat samman i Nordväst-skåne, halvvägs mellan våra bostadsorter Malmö och Göteborg. Samkväm och rara änder – sibirisk knölsvärta och vitnackad svärta – stod på schemat. Trots många timmars letande så gäckade knölsvärten oss, och efter lunch gav vi upp och beslöt oss istället för att se om vi hade bättre tur med en grupp tallbitar som Patrik Söderberg hittat i centrala Båstad. När vi som bäst stod och avnjöt dessa tajgans papegojor fick ett ihärdigt kväkande oss att lyfta blicken: himlen översållades plötsligt av bergfinkar! På filmer från tillfället hör vi barn vid en närbelägen skejtpark skrika i bakgrunden: "Vad är som händer ... my god ... vad händer, vad händer". Fåglarna drog mot sydost, och sträcket höll på tills det var i princip mörkt. När sträcket var som mest intensivt fanns det bergfinkar från vår po-

sition och drygt en kilometer söderut. Hänfödda insåg vi att detta måste vara en av de största bergfinksflockar som setts i landet. Efter upplevelsen kunde jag inte släppa tanken på att försöka få kontakt med fåglarna igen. Juledigheten spenderades ömsom med att läsa artiklar om bergfinkar, ömsom med analys av foton från Båstad. Däremellan klämde jag också in en del läsning om bokollonår och funderande på hur mycket ollon de dignande bokarna egentligen bar den här vintern. Jag insåg snart att chanserna att få närkontakt med finkarna igen var bättre än jag hoppats: åtskilliga artiklar berättade nämligen att under goda bokollonår som detta kan bergfinkar samlas i miljoner och använda en och samma sovplats månader i sträck!

Känd för spektakulära, men sporadiska, massansamlingar

Bergfinkens massansamlingar har utan tvivel fascinerat många människor genom åren. Det finns åtskilliga läsvärda skildringar av fenomenet, och bergfinksfrälsta ornitologer har till och med grävt fram berättelser ända tillbaka till 1400-talet (Jenni & Neuschulz 1985). De äldre skildringarna ger typiskt uttryck för en syn på företeelsen som ett dåligt tecken: ett förebud om krig, sjukdomar, svält eller annat elände (Holmgren 1866, Granvik 1916, Haikos 1950). I Sverige är massövervintring i höga koncentrationer ovanligt. Dock kan man nog skönja en trend av ökande antal övervintrande bergfinkar, något som säkerligen kan kopplas till rapporterna om att bokollonåren infallit allt tätare i Sverige (Övergaard 2007) i kombination med avsaknad av snö (se Jenni 1987). Mig veterligen är det endast tre sovplatser som blivit funna och beskrivna i detalj. Den äldsta skildringen är författad av Malmösonen Hugo Granvik, tillika zoolog, botaniker och ornitolog, och rör

en stor sovplats intill Kågeröd vintern 1915–1916 (Granvik 1916). Granviks ambitiösa och mycket läsvärda text innehåller allt från målade beskrivningar av bergfinkarnas inflygning och tillhörande ljudbild till en djupdykning i bergfinkarnas maginnehåll och en uppskattning av deras totala bokollonkonsumtion. Vi ska återkomma till antalsuppskattningen, som lämnar lite i övrigt att önska, men Granvik föreslog att det rörde sig om över 5 miljoner fåglar. Nästa skildring är en mycket kortfattad sådan och rör en sovplats vid Håckeberga vintern 1958–1959 vilken bedömdes omfatta 1–1,5 miljoner individer (Mathiasson 1960). Den tredje upptäcktes på Hallandsåsens sydsluttning vid Västersjön vintern 1992–1993, sannolikt tack vare ökad skådaraktivitet till följd av en ringand i Rössjön. I samband med ringanden inkom nämligen rapporter om stora mängder bergfinkar i området. Den 3 januari uppskattade Stefan Lithner och Anders Jönsson m.fl. att åtminstone 2 miljoner bergfinkar under ca 30 minuter passerade mot väster längs Rössjöns norra strand (Lithner 1995). I mitten på januari hittade John Strand själva övernattningsplatsen: ett område med granplanteringar på Västersjöns nordsida. Sorgligt nog fanns stora mängder döda eller döende fåglar på platsen. Intryck av det spektakulära skådespelet, resultat av ringmärkning på platsen samt analyser av bland annat födointag och dödlighet finns omskrivet i en Anser-artikel från 1993 (Kjellén & Lindström 1993). Denna artikel ger också en fin introduktion till bergfinkens upp-trädande i Europa och dess flyttning.

Medan vi i Sverige än så länge har haft få tillfällen att fascineras av miljontals övervintrande bergfinkar så är förutsättningarna i kontinentala Europa annorlunda. Detta är inte oväntat eftersom detta är bergfinkens huvudsakliga övervintrings-

område och varje år ska hysa en stor andel av den ca 15–25 miljoner par starka europeiska populationen (vilken efter en lyckad häckning kanske kan tänkas omfatta upp till 100 miljoner fåglar). Miljionsamlingar ses dock långt ifrån årligen, men som det kommer att framgå av fortsättningen har bergfinksfrälsta ornitologer genom åren byggt upp en diger skörd av entusiastiska skildringar och djupdykningar i bergfinkens uppseendeväckande vintervanor.

Äntligen guanovittring

Gemensamt för skildringarna av massansamlingarna av bergfinkar är att de rör bergfinkar som under en längre tid övernattat i barrträdsdungar med lämpligt mikroklimat. Detta gav mig stort hopp om att kunna hitta och få uppleva det skådespel som många ornitologer i Europa blivit så frälsta av. Av flera anledningar riktade jag intresset mot sydsluttningar på Hallandsåsen. Dels var det där sovplatsen var belägen 1993 (Kjellén & Lindström 1993), och dels hade vi ju sett fåglarna flyga mot sydost över Båstad fram till solnedgången. Givet att de brukar ta plats på sovplatsen när mörkret faller, och de flyger med en hastighet av runt 50 km/h (Alerstam et al. 2007) tänkte jag att sovplatsen borde finnas inom 25 km eller så. Nu finns det ju tyvärr rätt många grandungar i skyddade lägen på Hallandsåsen, men när min arbetskollega Thomas Craven-Bartle 27 december, helt okorrelerat till mina egna planer, skickade över en video och undrade om det var hämplinginvasion i Lerbäckshult fick jag en naturlig startpunkt för mina ansträngningar. Den 28 december begav jag mig med familjen mot området, och lyckosamt nog fick vi närkontakt omedelbart. Strax söder om Lerbäckshult kokade skogen när en strid ström av bergfinkar – under ett konstant fräsande sorl –

Födosökande bergfinkar utanför Lerbäckshult, 28 december. Som en bukett höstlöv, med ord lånade från Lars Jonssons bok "Vinterfåglar". Foto: Tomas Svensson.

drog mot väster genom skogarna norr om Övre Västersjövägen. Marken var täckt av bergfinkar och det var slående hur väl de smälte in i det bronsfärgade, brokiga golvet av boklöv. På en av filmerna barnen spelade in hör jag dom säga "det ser ut som löv ... men det är inte det". Bergfinkar forsade omkring oss och det var likadant överallt över den 500 meter långa sträcka vi gick norrut in i skogen, från korsningen med Faxerödsvägen. Hela tiden lyfte fåglar från marken, drog vidare och ersattes av nya. Under de 70 minuter vi höll till på platsen uppskattade jag att skogspartiet bör ha passerats av åtminstone 500 fåglar per sekund, vilket motsvarar över två miljoner fåglar. En magisk upplevelse, även om min fru tyckte att det gränsade till obehagligt och hitchcockskt.

Fåglar drog vidare västerut medan vi valde att röra oss österut för att ta en titt på

Västersjön och Rössjön och de omgivning- ar de valde som sovplats 1993. Vi vandrade slutligen en god stund vid Trollehallar norr om Rössjön innan vi någon timma före skymningen begav oss mot Lerbäckshult för att besöka min kollega. På vägen dit, längs sjöarnas nordsida, såg vi egentligen inte många bergfinkar alls, men väl framme i Lerbäckshult såg vi en strid ström av bergfinkar flyga mot öster i halvmörkret. Jag började då högeligen misstänka att de valt att hänga vid Västersjön även detta år. Föga anade jag då att vår vandring vid Trollehallar gjordes bara ett par stenkast från sovplatsen, och i tid bara någon timma från inflygningens början...

Den 4 januari beslöt jag mig för att göra ett nytt försök att hitta sovplatsen. Jag åkte upp i god tid före soluppgången och fokuserade på Västersjöns nordsida. Ungefär vid soluppgången dök det plötsligt upp

enorma moln bergfinkar över de branta sluttningarna precis norr om den landtunga som skiljer sjöarna åt. Jag trodde nu att jag knäckt det: här någonstans skulle jag under dagen kunna hitta en illaluktande, vitaktig och fullständigt nedbajsad grandunge. Resten av dagen spenderades på att vandra upp till ett antal olika lämpliga grandungar. Jag pratade också med boende i området, vilka dock inte hade mer att meddela än att de sett mycket fågel i området under en längre tid. Mitt på dagen var jag rätt trött i benen och började misströsta. Jag tog en paus från spankulerandet och tog istället en tur med bilen längs Rössjöns norra sida. Plötsligt fick jag i ögonvrån intrycket av att marken under en grandunge kanske skimrat lite i vitt. Jag parkerade något hundratal meter längre fram och öppnade bildörren. Och till min stora glädje kände jag äntligen lukten av guano! Jag gick in i granplanteringen och kunde konstatera att åtminstone några hektar var väl nedbajsat. Jag drar mig Granviks ord till minnes: *Ganska egendomligt är det intryck man får, då man gör en titt in bland träden i den dunge, där fåglarna hvila. Marken är nästan vit, som om den vore betäckt med rimfrost.*

Saken var klar och det var bara att bänka sig för en förhoppningsvis oförglömlig show. Jag kontaktade Nils Kjellén för att diskutera om det var något problem att offentliggöra lokalen. Vi kom inte fram till någon anledning till att platsen behövde hemlighållas och jag skickade iväg ett bergfinkslarm med GPS-koordinat via BirdAlarm: "Bingo. Ett stort illaluktande och vitströslat granparti. En stor sovplats funnen!" Nils Kjellén och Ola Elleström och en handfull andra skådare anslöt i tid för inflygningen. Vädret var härligt och från strax efter tre började fåglarna välla in. En fräsande storm av bergfinkar gjorde oss i det närmaste mållösa.

Marken under bergfinkarnas sovplatser var vitströslad med en grund av en gråbrun sörja. Stanken var mycket obehaglig, liksom i ett illaluktande hönsbushus. Den enorma mängd avföring som en sovplats utsätts för har konstaterats påverka ekosystemet signifikant, och en ny svamp som hittades vid en sovplats i Frankrike har till och med fått sitt namn efter bergfinksguano: *Pseudombrophila stercofringilla*, där artpitetet bokstavligen betyder finkdynga (Dougoud 2001, Chalverat 2003). Foto: Tomas Svensson.

Sovplatsen vid Rössjön

När jag gick över sovplatsen 4 januari uppskattade jag den till att omfatta ca 3 ha, men när jag morgon efter skulle beskåda lyftet från nordsidan och gick i skumrasket norr om dungen insåg jag att det vattenfallslika sorlet även strömmade ut från granarna på norra sidan av det gatt med sly som avgränsade det jag först trodde var sovplatsen. Jag gick förbi längs kanten och vingljudet från de yttersta fåglar vilka jag råkade skrämja lät som kraftiga stormbyar. Vid en ordentlig vandring i området 8 december konstaterade jag att det område som var ordentligt vitströslat och kletigt uppgick till ca 5,6 ha

Figur 1. Karta över sovplatsen. Arean 5,6 ha uppmätt med Lantmäteriets kartverktyg. Koordinat: 56.3257 N, 13.1141 E. Efter: Google Maps.

(Figur 1). Även om sovplatsens form kan ändras under vintern (Nardin & Brauchle 1979) så indikerar ljudbild och det likartade utseendet på träcket att hela denna area användes samtidigt. Drygt hälften (1,9 + 1,0 ha) utgjordes av en något äldre, mer gallrad granplantering med ca 4–5 m avstånd mellan ca 20–25 m höga träd medan resten var yngre och tätare, med ca 2 m mellan träd av en höjd på ca 15–20 m. Enligt markägaren är den yngre delen av granplanteringen 31 år gammal, medan de äldre bitarna är 39 år gamla. Grovt räknat, efter avdrag för någon glänta och skogsväg, bör det totalt röra sig om ca 7 000 träd.

Området, vilket motsvarar åtta fotbollsplaner, ligger bara något stenkast från Rösjön och är svårt att överblicka. Precis söder om sovplatsen, i sluttningarna ner mot sjön, fanns dock ett nyligen avverkat område där man i jämnhöjd med sovplatsens nedre del. Där kunde man stå med god utsikt över sjön och inflygningen till de bokar

längs sjösidan där mängder av bergfinkar slog sig ner en tid innan de vid skymningen drog sig inåt den egentliga sovdungen.

Hur många var det då?

Frustrerande nog är svaret att det är mycket svårt att säga med någon större noggrannhet. Trots tiotalet besök och ett par övernattningar vid sovplatsen lyckades jag inte fånga inflygningen eller morgonlyftet på ett bra sätt. Aldrig fick jag dom att flyga som jag ville, och sovplatsen är inte lätt att överblicka. Det bästa tillfället hade vi sannolikt i Båstad den dagen äventyret började. Trots att både jag och min bror är vana sträckräknare var det ingen lätt uppgift där heller. Sträcket passerade i en sådan omfattning och med sådan bredd att vi blev tagna på sängen. Passagen sträckte sig under en period från vår position och dryga kilometern söderut (detta baserat på analys av foton: genom att kamerasystemets bildvinkel och bergfinkens längd är

kända kan man uppskatta hur långt bort en fågel är). Vi hade många tusen fåglar i kikarsynfältet – och rakt över oss – och de passerade revy på några sekunder. Det var för mycket för att vi skulle lyckas med någon egentlig intervallräkning. Det var först efter att jag på kammaren räknat på bilder som en uppskattning började ta form. Några dagar efter observationen gick vi ut med uppskattningen 7 miljoner, en siffra som via Helsingborgs Dagblad lustigt nog letade sig vidare till Aftonbladets hemsida närmast under det senaste Zlatanskvallret. Siffran baserades på att sträcket höll på i totalt 50 minuter och att intensiteten var ca 5000 s^{-1} under 20 minuter av denna tid, och ca 1000 s^{-1} i övrigt, siffror som landar i 7.8 miljoner fåglar. Dessa siffror är inte tagna ur luften utan är baserade på manuell räkning av fåglar på foton och uppskattning av hur snabbt dessa kunde förväntas passera bilden. Då inga foton kunde fånga hela sträckets bredd fick jag dock göra överslag utifrån väl valda bilder. Analys av en bild på ett stråk som gick längre bort gav 1900 s^{-1} , och intensiteten bör som mest ha varit det dubbla eller tredubbla (som flyghastighet antas 15 m/s , allt enligt raderadata från Alerstam 2007, korrigerat med motvind om $2,0\text{ m/s}$ rapporterad från Hallands Väderö). En bild från sluttampen, när jag ansåg att sträcket dött nästan helt, gav ändå en intensitet om hela 300 s^{-1} . Siffrorna är hissnande: i Falsterbo brukar man bra dagar räkna finkar i tusental per minut! Med all respekt för risken för över-skattning kan vi också försöka göra miniuppskattningar av både intensitet och tid. Utifrån bland annat tidsangivelser på foton kan vi sluta oss till att sträcket minst omfattade en första stöt på några minuter vid kl. 13:40 och drygt 35 minuter med start cirka kl. 15:00, låt oss säga 40 minuter totalt. Om man därefter ansätter en grundintensiteten om 1000 s^{-1} förutom under 10

minuter då den var 4000 s^{-1} stannar summan på 4.2 miljoner. Kanske spannet 4–8 miljoner därför är en rimlig uppskattning av hur många som passerade oss i Båstad.

Vad gäller uppskattningar av antal vid sovplatsen så var det i det närmaste omöjligt, speciellt vid inflygning på kvällen. På kvällen 4 januari uppskattade jag tillsammans med Nils Kjellén och Ola Elleström att den intensiva inflygningen vi kunde se från vår sida av sovplatsen under ca 40 minuter kanske kan ha omfattat ca 2000 s^{-1} , vilket skulle motsvara ca 5 miljoner fåglar. Då lyftet på morgnarna föreföll vara något mindre kaotiska gjorde jag ett antal räkningsförsök. Det minst misslyckade var nog morgonen 3 februari. Jag hade ställt mig på Rössjöns västra strand och hoppades kunde filma ett morgonsträck i sydlig riktning, för mig i god kontrast mot soluppgången i öster. Så blev det dock inte, och bergfinkarna verkade i huvudsak istället välja att dra mot väst eller nordväst norr om mig och svepte som en snöstorm längs åsens sluttningar. Det var mycket svårt att lyckas fånga det med någon skärpa i det dåliga morgonljuset, och stora stråk försvann bakom åskammen. Skådespelet var över på endast 12 minuter, och att räkna på de gry-

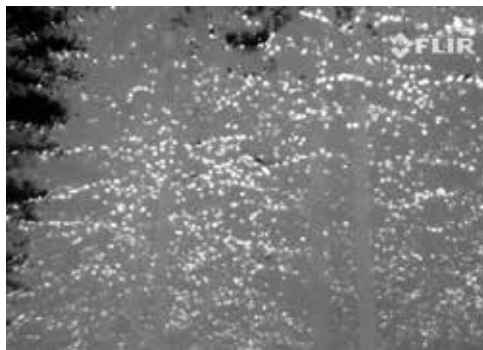

Bild tagen med värmekamera vid sovplatsens utkant. Försökte man gå närmare så skrämdes bergfinkarna, sorlet ökade, skockar lyfte under ljud likt stormbyar och det småregnade bajs.

Foto: Tomas Svensson.

Hur många bergfinkar som kan sitta i en gran, det är en mycket bra fråga. Exakt hur de sitter på natten är en annan svår fråga eftersom de förefaller rörliga även efter mörkrets inbrott.

Foto: Tomas Svensson.

niga filmerna är i det närmaste ogörbart. Tveklöst handlar det om många tusen per sekund. Vid ett försök från samma position den 6 februari blev det totalt fiasko: vi kunde endast skönja moln som lågt drog mot nordost. Upplevelserna från en sovplats kan sannerligen skilja drastiskt dag till dag.

I början på februari föreföll mängden bergfinkar minska på platsen. Till exempel noterade jag vid ett sent kvällsbesök 4 februari att inga bergfinkar satt sig i den lilla isolerade dungen (Figur 1). Inflygningen hade då inte heller känts lika imponerade som den gjorde vid mina besök under första halvan av januari, och efter mörkrets inbrott var ljudmattan ut mot sjön inte riktigt lika imponerade. Liknande upplevelser fick jag även vid ett besök 6 februari och vid

en övernattning 29 februari. Vid månads-skiftet februari/mars fanns dock tveklöst fortfarande miljoner fåglar på platsen, men vid en ny övernattning 14 mars var det helt annorlunda. Fram till mörkrets inbrott räknade jag endast in ca 50 000 fåglar. Ett sovplatsbyte är inte otänkbart, men under mars sågs faktiskt bergfinkar sträcka norrut genom landet. Just den 14 mars slogs sträckrekord för Brudarebacken utanför Göteborg då 2 950 ex räknades in (Stefan Svensson). Det är visserligen en futtig siffra i sammanhanget, men visar att bergfinkar börjat röra sig norrut redan så tidigt som i mars.

Tillbaka till sakfrågan: hur många fåglar var det? Frustrerande nog har jag tyvärr inget riktigt bra svar. Antar vi att alla fåglar-

na som passerade Båstad hörde ihop med denna sovplats så bör den minst ha omfattat 4 miljoner fåglar. Kan det ha varit mer? Ja, varför inte? Uppskattningsvis fanns runt 7 000 träd inom sovplatsen. Givet hur bergfinkarna belamrade bokträden innan de flög in i dungen skulle det inte förvåna om en rejäl gran kan hysa 1 000 bergfinkar eller mer. Både vanliga fotografier och nattliga värmekamerabilder från utkanten av sovplatsen, samt nattliga filmsekvenser med infraröd belysning inifrån sovplatsen, visar att en gren kan hysa mer än tio finkar. Fåglarna verkar dock gömma sig väl i skydd av grenverk, och bättre kameravinklar skulle ge mer att gå på. Hur många som kan sitta per träd är därför fortsatt en mycket intressant fråga där mycket finns kvar att göra nästa gång en sovplats kan studeras.

Internationell utblick

Låt oss lyfta blicken och se hur antalsfrågan hanterats i andra fall av masskoncentrationer. Faktum är att en granskning av just detta inte minskar frustrationen: siffrorna spretar rejält och de flesta siffrorna motiveras inte särskilt noggrant och/eller är framräknade på märkliga sätt. Därtill figurerar siffror med hänvisning till källor som vid en närmare titt inte alls innehåller nämnda siffror. Siffror som diskuteras i mer detalj springer ur tre typer av antalsuppskattningar: (1) flockvolym och täthet i fåglar per kubikmeter (2) flöde per tidsenhet och tid för flygning, samt (3) antal träd och fåglar per träd.

Låt oss först ta en titt på den ofta omnämnda rekordsiffran på 70 miljoner från Thun, Schweiz vintern 1950–1951. Siffran kommer från en uppskattning att inflygningen till en av två sovplatser, vilken fortgick under 45 minuter, skedde i en 200 m bred och 4 meter hög ström och med 1 fågel/ m^3 (Mühlethaler 1952). Flyghastigheten ansattes till 60 km/h (=16,7 m/s,

uppskattad genom att köra ikapp med strömmen). Detta resulterar i 36 miljoner fåglar och en medelintensitet på dryga 13 000 fåglar per sekund. Eftersom det fanns två intilliggande sovplatser av liknande storlek uppskattade Mühlethaler det totala antalet till 72 miljoner. Detta, och ytterligare 30 miljoner bergfinkar som sades finnas på andra platser i Schweiz, skulle motsvara i princip hela den europeiska populationen efter häckningssäsong. Även om Mühlethalers skattning fick visst stöd av ornitologinestor Alfred Schifferli (1953) så har den sågats vid fotknölna av andra bedömare. Lukas Jenni, sannolikt den forskare i Europa som lagt mest kraft på att studera bergfinkens vintervanor i Europa, menar att siffran till och med kan vara mer än en faktor tio för hög (Jenni & Neuschulz 1985). Skälen som anförs är framförallt att fågeltätheten är ansatt för högt och att bredd och höjd av en fågelström är mycket vanskligt att skatta (att flyghastigheten är något överskattad är ett minimalt problem i sammanhanget). Jag håller med till fullo: volym och densitetsberäkningar känns som en mycket skakig väg. Det är allmänt erkänt att avståndsbedömning av fåglar är svårt, och bredden på ett stråk bergfinkar bör vara mycket att uppskatta. Att skatta densitet, d.v.s. fåglar per kubikmeter (m^3), lär sannerligen inte vara enklare. Medan Mühlethaler menade att en fågel per m^3 (1 m^{-3}) bör varit lågt räknat så menade Jenni att 0,04–0,1 m^{-3} är mer rimligt, och att 70 miljoner då istället blir 2,8–7 miljoner. Jenni hänvisade bl.a. till stereofotografi som visat att bergfinkar på höstflytt flugit med en täthet om 0,05–0,7 m^{-3} , samt att Nardin & Brauchle (1979) i sin analys av ett foto på bergfinkar uppskattat tätheten till 0,1 m^{-3} i täta flockdelar och 0,04 m^{-3} i genomsnitt. Här tror jag dock Jenni underskattar den täthet med vilken bergfinkar kan flyga med,

Bilden visar cirka 1 200 bergfinkar. Då kamerans synfält och bergfinkens längd (ca 15 cm) är kända ger en analys av bilden att avståndet till fåglarna varierar mellan 191 och 208 m. Låt oss således uppskatta flockens bredd (djup) till 17 m. Stråkets höjd är ca 3 m, och längden på stråket i bilden är ca 11,2 m. Detta ger en flockvolym på $17 \times 3 \times 11,2 \approx 571 \text{ m}^3$ och därmed en fågeltäthet på ca 2,1 fåglar per m^3 . Detta är naturligtvis en grov skattning, men det är likväl bättre än rena gissningar. Om vi antar att fåglar flyger med 15 m/s (Alerstam et al. 2007), så motsvarar för övrigt stråket på bilden en intensitet om 1 630 fåglar per sekund. Foto: Tomas Svensson.

och analysen som Nardin & Brauchle presenterade är långt ifrån vattentät. Jenni nämner själv att bergfinkar på höststräck med stereofotografi uppmätts flyga med en täthet upp till $0,7 \text{ m}^{-3}$, och jag tycker att det är uppenbart att fåglarna nära sovplatsen ofta flög tätare än vad man ser, till exempel, vid sträck i Falsterbo. För att få en egen uppfattning om vad jag tror om flocktäthet analyserade jag ett par bilder där jag vet att jag tyckte bergfinkarna flög väldigt tätt. På dessa försökte jag uppskatta bredden via storleksvariationen på de avbildade fåglarna, vilket ju avspeglar variationen i avstånd till kameran. För dessa två rätt olika bilder (en mindre, väldefinierad flock samt en del av ett längre tätt stråk) landade jag då i tätheterna $1,9 \text{ m}^{-3}$

respektive $2,1 \text{ m}^{-3}$ (se bildtext). Det är naturligtvis en slump att värden hamnade så väldigt nära varandra, men jag tycker analysen visar att fåglar kan flyga mycket tätare än siffrorna $0,04\text{--}0,1 \text{ m}^{-3}$ som Jenni & Neuschultz (1985) valde att räkna med. Schifferli (1953) gjorde en likande övning: han studerade foton tagna underifrån ett stråk på inflygning mot sovplats, ansatte något godtyckligt en höjd om 4 m och räknade 87 finkar på 20 m^2 , vilket ger en täthet på $1,1 \text{ m}^{-3}$. Med det sagt så vill jag dock helt instämma med Jenni i att en mycket bättre väg framåt går via skattningar av intensitet i termer av fåglar per sekund, allra helst via bilder eller film.

Så hur många fåglar var det nu i Thun? Kan det inte ha varit 72 miljoner ändå, om

tätheten nu kan vara så hög? Det är värt att nämna andra besökare på platsen nått fram till helt andra siffror än Mühlethaler. Till exempel skrev Egli (1951) att det var omöjligt att göra en ordentlig räkning, men att 5 miljoner borde vara lågt räknat. En viss Frutiger ska ha nått siffran 1–2 miljoner efter analys av bilder (Jenni & Neuschultz 1985). Siffror i den här branschen spretar alltid, så det i sig säger inte så mycket. Frågan är vem som gjorde minst fel, och även de lägsta siffrorna är här dåligt underbyggda. Det finns dock ännu en intressant aspekt: Mühlethaler hade, till skillnad från många andra skribenter, den goda smaken att mäta upp sovplatsens area (eller rättare sagt de två närbelägna sovplatserna, separerade med ca 300 m och bestående av 20–50 år gamla röd- och silvergranar). Sovplatserna omfattade totalt ca 13,6 ha. Som vi kommer att se verkar de flesta studerade ansamlingarna landa på ett antal kring 1 miljon/ha snarare än de 5 miljoner/ha som siffran 72 miljoner skulle ge. Denna aspekt är ytterligare en anledning till att vara skeptisk till siffran. Jag tror felet ligger i både flockbredd och täthet: att flocken skulle varit både tät och 200 m bred, och det konstant i 45 minuter, låter i mina öron osannolikt.

Vi lämnar Thun och vintern 1951/52 och lyfter blicken igen. Jenni verkar acceptera siffror på upp till 20 miljoner fåglar som funnits i anslutning till majsält i sydvästra Frankrike. Trots att jag studerat de franska referenser man hänvisar till har jag inte fått någon klarhet i hur dessa siffror tagits fram, men det rörde sig tvivelsutan om en stor sovplats. Några källor talar också om en ansamling om 50 miljoner i Schweiz vintern 1946/47 och hänvisar till Guéniat (1948) samt Sutter (1948). Dess källor anger dock inte någon sådan siffra, och siffran finns inte heller i Schweizerische Vogelwartes databas.

Det finns ett antal artiklar där man faktiskt går in i detalj på både sovplatsens areal och antalsuppskattning. Dessa finns listade i Tabell 1, och jag vill påpeka att många av artiklarna som nämns är omfattande och ambitiösa, och att författarna är mycket ödmjuka inför svårigheterna med antalsuppskattning. Flera av författarna menar att de egentligen inte vill ge sig in i frågan, men till syvende och sist kan såklart ingen låta bli.

I vissa fall anser jag att antalsuppskattningar och/eller angivelser av sovplatsarealer är orimliga, och exakt hur man valt att bestämma sovplatsens areal skiljer sig säkert en hel del. Ibland anges också att fåglar valt att sova i kala lövträd, vilket påverkar vissa areaskattningar. Det vore intressant om detta kunde bekräftas med bilder nattetid, då mina erfarenheter från Rössjön är att fåglar satt i bokträd tills det var nästan helt mörkt men att de till sist ändå drog in i grandungen. Informationen spretar hursomhelst rejält, men någonstans skymtar en bild av att tätheten – grovt räknat – uppgår till i storleksordningen 1 miljon fåglar per hektar. Fågeltätheten i en sovplats lär dock variera signifikant beroende på t.ex. trädens täthet, art, ålder och storlek, temperatur, mikroklimatets variation i området, total mängd yta i området som har rätt kvaliteter i förhållande till mängden bergfinkar som ackumulerats under vinterns gång etc.

Det är förvånansvärt att många hänfaller till beräkningar via flygande flockars volym och antal fåglar per kubikmeter. Den högsta publicerade siffran framräknad på just detta sätt är faktiskt hela 120 miljoner (Nardin & Brauchle 1979). Sådana beräkningar bygger på värden som är mycket svåra att uppskatta, framförallt flockars djup och täthet. I artiklarna används, som jag tidigare nämnt, värden för flockarnas fågeltäthet från 0.04 till 1 per m³. Även

Tabell 1. Antals- och arealuppskattningar från sovplatser i Europa.

<i>Plats och årtal</i>	<i>Areal</i>	<i>Uppskattning av antalet fåglar</i>	<i>Referens</i>
Kågeröd, Skåne, Sverige 1915–1916	“Något tunnland”	5,4 miljoner, baserat på 45 min inflygning och intensitet 2000 s ⁻¹ . Konstigt nog är det 1000 s ⁻¹ som skrivs i texten.	Granvik 1916 Nilsson 1983
Porrentruy, Ajoie, Schweiz 1946–1947	10,5 ha	11–16 miljoner, baserat på 45 min morgonlyft med 100 m bredd, 5–7 m höjd, 60 km/h och 0,512 fåglar/m ³ (vilket motsvarar i medel 4000–6000 s ⁻¹)	Guéniat 1948
Hünibach, Thun, Schweiz 1950–1951	12,6 ha (2×6,8 ha)	72 miljoner, baserat på 45 min inflygning med 200 m bredd, 4 m höjd, 60 km/h och 1 fågel/m ³ , därefter dubblerat p.g.a. två liknande sovplatser (i medel motsvarande oerhörda 13 300 s ⁻¹ per sovplats). Andra bedömare anger långt lägre siffror (Jenni 1985).	Mühlethaler 1952 Schifferli 1953
Pau, Pyrénées-Atlantiques, Frankrike 1964–1965	10–13 ha	15 miljoner utan vidare kommentar. Dessa födosökte på majsält. Sovplatsen, bestående av järnekar samt ekar med kvarsittande döda blad(!), användes många år i rad.	Alberny 1965 Hémery 1975
Etobon, Haute-Saône, Frankrike 1977–1978	16,09 ha	121 resp. 12 miljoner, baserat på motstridiga uträkningar. Den lägre siffran baseras på analys av foto med 5 565 fåglar över en sträcka på 32 m i kombination med 70 min inflygning, 60 km/h (motsvarande i medel 2 900 s ⁻¹). Den större (orimliga) siffran, angedd som slutsats, nås med antagande om 70 min sträck med 250 m bredd, 50 m höjd och 0.138 fåglar/m ³ (29 000 s ⁻¹).	Nardin 1979
Magden, Schweiz 1990–1991	5 km ² (500 ha)	2–3 miljoner, angiven utan vidare detaljer. Sovarean orimligt stor.	Kestenholz 1993
Frick, Schweiz 1992–1993	0,5 km ² (50 ha)	2–3 miljoner, angiven utan vidare detaljer. Sovarean orimligt stor.	Kestenholz 1993
Västersjön, Skåne, Sverige 1992–1993	7,5 ha	2 miljoner, angett som minimisiffra baserat på 7500 träd och 200–500 fåglar per träd. Stora mängder döda/döende fåglar vid sovplatsen. Liknande siffra från räkning vid inflygning (Lithner 1995).	Kjellén 1993 Lithner 1995
Fontenais, Ajoie, Schweiz 2001–2002	10 ha	10–12 miljoner, men oklart exakt hur antalet nåddes. Baserat på räkning vid morgonlyft om 32 min, bredd 50 m, höjd 15 m och 60 km/h. Kanske uträknat via täthet, då Nardin 1979 citeras och den högre siffran nås vid ansats om 0,5 fåglar/m ³ (ger intensiteten (5200–6200 s ⁻¹))	Chalverat 2003
Gelnica, Slovakien 2008–2009	25–30 ha	1.5–3.5 miljoner, baserat på analys av foton. Sovarea ej angiven i artiklen utan kommer från brevväxling med Fulin, men är rimligen en överskattning trots att siffran inkluderar flera hektar sjö (2020).	Fulin 2017 Fulin 2020 (brevl.)

Tabell 1 – forts. Antals- och arealuppskattningar från sovplatser i Europa.

<i>Plats och årtal</i>	<i>Areal</i>	<i>Uppskattning av antalet fåglar</i>	<i>Referens</i>
Lödersdorf, Österrike 2008–2009	2,26 ha	4–5 miljoner, baserat på systematisk tagna fotosekvenser för att uppskatta intensiteten (en av flera inflygningström av flera anges t.ex. i 40 min med intensitet 520 s ⁻¹).	Khil 2011
Barazar, Baskien, Spanien 2010–2011	3–5 ha	0.9 miljoner. Spillning mycket ojämn över den 50 ha stora arean som nämns i artikeln. Egentlig sovplats mindre (men ej specificerad) och begränsad till planteringar av ädelcypress. Vid direkt fråga gissar Zabala (2020) att kanske 3–5 ha kan ha använts, och att antalet kan ha varit i spannet 0,7–12 milj.	Zabala 2012 Zabala 2020 (brevl.)
Klenovec, Slovakien 2016–2017	40 ha	0,5 miljoner, baserat på analys av foton. Sovarean orimligt stor.	Fulin 2017
Velika Preska, Slovenien 2018–2019	5 ha	5 miljoner, baserat på noggrann analys av bildserier från morgonlyft (flyghastighet inte antagen, tid passage över bilder uppmätt genom att följa fåglar med ögonen och spela in muntliga noteringar med diktafon). Areal kan ha varit större, kanske upp emot 9 ha (Mihelič 2020).	Tout 2019 Mihelič 2020 (muntl.)
Kliplev, Danmark 2019–2020	1,3–2,5 ha	0,2–1,2 miljoner. Spretiga analyser, typiskt baserat på skattning av volym och tähet på svärmar över dungen. Areal ordentligt täckt med exkrementer uppmätt till 1,3 ha 2/2 (Hansen, DOF-basen 2020), och i Feltornitologens Facebook-forum finns en karta över sovplatsen omfattande 2–2,5 ha (Martinek 2020).	DOF-basen 2020 Feltornitologen 2020
Rössjön, Skåne, Sverige 2019–2020	5,7 ha	4–8 miljoner uppskattat via analys av foton från inflygning noterad över Båstad, 20 km från sovplatsen (medelintensitet 1750–2600 s ⁻¹) och bygger på antagandet att ingen annan närlägen sovplats fanns i området.	Denna artikel

Danmark har i år hyst många bergfinkar, och åtminstone två sovplatser har hittats (DOF-basen, april 2020). I diskussionen kring antal vid dessa sovplatser har det talats det om tätheter mellan 1 och 50 per m³. Jag vill påstå att detta är en oframkomlig väg. Jag anser att det istället gäller att uppskatta intensiteten i flödet vid inflygning eller morgonlyft – såsom är brukligt vid sträckräkning i allmänhet – helst via serier av foton eller film. Detta är tyvärr

ofta lättare sagt än gjort. Sovplatsen vid Rössjön var svår att överblicka, och jag lyckades som sagt inte få till någon sådan räkning: fåglarna flög aldrig – vid mina besök iallafall – samlat i en bana som gjorde systematiskt fotograferande eller räknande möjligt. Av artiklarna i tabellen är det endast ett fåtal där man fokuserat på flöde: Nardin & Brachle (1979, den lägre siffran), Khil et al. (2011), Fulin (2017) och Mihelič (2020).

Ett svenskt fågelrekord?

Vad är då den största ansamlingen fåglar som setts i Sverige? Det finns en handfull observationer som kan aspirera på detta rekord, och alla rör de bergfinkar. Osäkerheterna i antalsuppskattning är dock så stora att det är svårt att peka ut en enskild siffra som definitivt rekord. Den högsta siffran jag lyckats hitta är från den sovplats Granvik beskrev 1916 och vilken han menar innehöll åtminstone 5.4 miljoner fåglar. Nu är visserligen inte Granvik bland oss längre och har svårt att svara på mina invändningar, men hans motivering är långt ifrån övertygande. I den för övrigt mycket välskrivna och detaljerade redogörelsen skrev han endast följande, och det i en fotnot:

Antaga vi, att endast 1,000 fåglar flyga i bredd och att de bilda endast två lager öfver hvarandra, samt att tusen fåglar hvarje sekund passera synlinjen, går detta på 45 minuter 5,400,000 fåglar. Men innan detta masståg började, funnos, som redan nämndt, åtskilliga hundratusental samlade.

Passerar 1 000 fåglar per sekund en linje under 45 minuter landar man på 2,7 miljoner. Att hans slutsiffra är dubblerad får anses höra ihop med kommentaren om två lager, fast då kan tyckas att det enda rimliga är att skriva ut att just 2000 fåglar passerade per sekund. Att säga att tusen fåglar "flyga i bredd" är inte heller enkelt att förstå. För att det ska bli en intensitet om 1000 s^{-1} måste de flyga om grupper med ca 15 meter emellan, eftersom bergfinken flyger med ca 15 m/s (Alerstam et al. 2007). Resonemanget känns faktiskt allt annat än genomtänkt. Samtidigt anger han att sovplatsen omfattar "en grandunge på något tunnland". Ett tunnland är detsamma som ett halvt hektar, vilket gör detta till en ganska liten sovplats. Detta styrks också av Rudolf Nilssons anteckningar från platsen, vilka inkluderar en skiss över de "trenne

mindre omkring tjugoåriga granplanteringar" där bergfinkarna huserade (Nilsson 1983). Nilsson beskriver för övrigt inflygningen på följande vis:

Märk nu väl: i en mäktighet af från cirka femtio till flera hundra individer rann en kontinuerlig fågelström i 45 minuter. En sådan mängd är nästan ofattlig. Der voro millioner och åter millioner.

En medelintensitet på 2000 s^{-1} under 45 min är i högsta laget för en liten sovplats, och det känns osannolikt att den annars så noggranna Granvik skulle skrivit "något tunnland" om det istället handlade om i storleksordningen tio tunnland. Givet att flera namnkunniga ornitologer efter honom förefaller ha kunnat hamna en faktor tio fel, så anser jag att Granviks siffra inte riktigt håller måttet.

Vad gäller övriga höga antal har vi såklart sovplatsen från 1993, där Kjellén & Lindström bedömer att det har rört sig om minst 2 miljoner fåglar. Då denna siffra bygger på en areauppskattning om ca 7,5 ha (totalt ca 7 500 träd och 200–300 fåglar per träd) så skulle detta kunna vara en underskattning. Författarna själva funderar på om antalet inte kan ha varit snarare 500 i större träd. Sovplatsen 1993 förefaller dock ha drabbats av massdöd, då hundratals döda eller döende fåglar kunde samlas in på en och samma dag i en begränsad del av sovplatsen. Författarna räknade på förväntad dödlighet (utgående från en dödlighet om ca 0,14 % per dag för småfåglar) och kom fram till att tusentals finkar kunde förväntas dö varje dag, och att det hela därför kunde vara helt naturligt. Jag har dock inte läst något liknande i någon annan skildring, och vid årets sovplats hittade jag – trots åtskilliga vandringar i sovplatsområdet – endast tre (!) döda fåglar och såg en skadad. Även om resonemanget om att många bergfinkar borde dö dagligen är fullt rimligt, så kan jag inte låta bli att dra

Den mest fascinerande luftakrobatiken är nästan alltid framtvingad av rovfåglar. Här är skräckbaletten regisserad av en pilgrimsfalk, synlig nere till vänster.

Foto: Tomas Svensson.

slutsatsen att någon form av sjukdom bröt ut i sovplatsen 1993.

I övrigt finns få rapporter om ansamlingar på över miljonen från Sverige. Fem miljoner sågs att hållit till kring Sölvesborg 1954–1955 (Carlsson 1971), men jag har inte hittat några detaljer kring hur antalet uppskattats. I februari 2003 noterades en stor flock i Nordvästskåne, och i Artportalen (AP) finns en uppskattning om 3–7 miljoner när flocken passerade Höganäs kl. 07:30–08:00 16 februari (Alf Petersson via AP) och 2,5 miljoner anges som minisiffra när flocken under 34 min passerade Hittarp eftermiddagen 21 februari (Thomas Svanberg via AP). Därtill finns en rapport om ca 3 miljoner fåglar sittandes i träd och buskar kl. 16:30–17:30 19 februari (Urban Emanuelsson via AP), vilket indikerar att en sovplats fanns i närheten. Även vintern 2017–2018 hyste södra Sverige många bergfinkar. Intill Sölvesborg bedömdes 2,5 miljoner födosöka 6 januari (André Julinder via AP) och kanske var de 1,2 miljoner som räknades vid Immeln 26 januari (Greger Flyckt via AP) en del av denna ansamling.

Totalt sett kan nog 2019 ändå räknas som ett rekordår. I grunden, förutom det makalösa bokollonåret, finns dessutom en lyckad

häckningssäsong. Enligt LUVRE-projektet i Ammarnäs (Åke Lindström, i brev), där fjällbjörkskogens fåglar inventerats sedan 1960-talet, ringmärktes ovanligt många unga bergfinkar under hösten (den högsta siffran sedan starten 1983, och den tredje högsta siffran vad gäller ungfåglar per adult). Förutom Rössjöfågeln har miljonen fåglar rapporterats även från Nordostskåne och Österlen under inledningen av 2020 (och från Schweiz låter Lukas Jenni samtidigt hälsa att det är ont om bergfink säsongen 2019–2020). Nu är visserligen flera av rapporterna av stora mängder under 2020 inlagda efter att sovplatsen uppmärksammades, så rapporteringsviljan ska möjligen ses som förhöjd under 2020 jämfört med andra år. Svårigheten i att räkna stora mängder fåglar gör att tiopotensangivelser som 10 000, 100 000 och 1 000 000 är överrepresenterade i rapportflödet, och rent generellt ska man nog ta alla höga siffror med försiktighet om de inte motiveras väl. Det är inte enkelt att snabbt avgöra om ett moln med fåglar är 10 000 eller 100 000 individer, och även tio tusen fåglar skapar ett imponerande moln. Då rapporter av stora antal kan vara av signifikant ekologisk betydelse – oavsett om det rör konflikter med människor eller övervakning av

populationer – anser jag att man inte ska ta saken alltför lättvindigt.

Hur mycket äter de?

Genom analys av maginnehåll uppskattade Granvik (1916) att en bergfink åtminstone intar 14 ollon per dag, motsvarande drygt 2 gram skalade ollon. Gueniat (1948) menar att det snarare bör röra sig om 3,5–4 gram per dag. Enligt energiöverbäganden i andra publikationer så är dock båda siffrorna i underkant. Bergfinken uppskattas behöva 25–30 kcal per dag, vilket motsvarar ett intag om upp till ca 40 bokollon eller ca 8 gram färskvikt (0,2 g och 0,865 kcal per frö, 83% tillgodogörande; Grodziński 1970, Hemery & Le Toquin 1975, Kjellén & Lindström 1993). Denna mängd motsvarar mellan en tredjedel och en fjärdedel av en bergfinks kroppsvikt. Varje miljon bergfinkar kräver i så fall ungefär 8 ton bokollon per dag, vilket för fyra månaders vinteruppehålle summeras till ca 1 000 ton. Lägger vi oss mitt i skattningen 4–8 miljoner bergfinkar, så krävs totalt runt 6 000 ton. Den spontana reaktionen på dessa siffror är måhända huruvida så mycket bokollon verkligen finns i skogarna (vad de ännu större ansamlingarna vandringsduvor – en art som också levde på skogens frukter

– krävde på sin tid vågar jag knappt tänka på). Genom grova skattningar på ett antal bokar landade jag i slutsatsen att en stor bok ensam detta i sanning extrema bokollonår kan ha burit uppemot 100 000 svepeskålar, motsvarande 200 000 bokollon. Räkner man med motsvarande 100 stora bokar per hektar landar man på ca 20 miljoner bokollon/ha. I mätningar under perioden 1989–2006 mättes som mest drygt 9 miljoner/ha, lokalt upp till 14 miljoner/ha (Övergaard 2007). Tyvärr utförs inte längre dessa kvantitativa bokollonräkningar i Sverige, men givet de goda förutsättningarna för bokollonsättningen under 2019 (se Övergaard 2007) är det inte konstigt att det blev ett imponerande ollonår. Sommaren 2018 var extremt varm och torr (sommiga stressade bokar fällde t.o.m. sina gröna löv i augusti) och blomningen våren 2019 var omfattande och lyckosam, såväl för bok som för många andra träd. Under sommaren 2019 gick Skogsstyrelsen ut med information om det stundande ollonåret och att det var läge att överväga föryngringsaktiviteter (i.e. successiv avverkning). Sven Nilsson vid Lunds Universitet, som sedan 1971 årligen har bedömt bokollonskörden med en semi-kvantitativ skala mellan 0 (ingen skörd) och 5 (mycket god skörd) menar att

Bokarna var denna säsong nedlusa-
de av svepeskålar, här ett exempel
från Blekinge 31 december 2019.
Sven Nilsson vid Lunds universitet
har löpande studerat bokollonpro-
duktionen sedan 1971 och rappor-
terar att det inte någon gång under
denna tid producerats lika mycket
bokollon som under 2019.

Foto: Tomas Svensson.

det aldrig under denna tid varit lika mycket bokollon som 2019 (Nilsson 2020, i brev.

Låt oss dock anta att min uppskattning är i överkant, och istället begränsa oss till 15 miljoner ollon/ha, dvs. en skörd om ca 3 ton/ha. För att få ihop 6 000 ton bokollon behövs då drygt 2 000 ha bokskog. Kjellén & Lindström (1993) anger att ca 4 400 ha bokskog finns inom en radie av 25 km från Västersjön, och således också från Rössjön. Då bergfinkarnas aktionsradie är åtminstone 40 km (se t.ex. Mühlethaler 1952, Chalverat 2003, Khil et al. 2011), finns alltså mer än nog inom flygavstånd (totalt kan finkarna ströva över en area om 5 000 km², d.v.s. 500 000 ha). Men det är samtidigt tydligt att det krävs ett gott bokollonår för att miljoner bergfinkar ska kunna husera tillsammans. Medan bergfinkarnas frosande idag på sin höjd kan upplevas som taget ur en Hitchcock-film, var det mer allvar för de svinbönder som förr i tiden var avhängiga av bokollon för att föda djuren vintertid (Nilsson 1824, Holmgren 1866, Granvik 1916).

Varför tillsammans?

Man kan undra varför bergfinkarna väljer att samlas in sådana vansinniga mängder de år födotillgången gör det möjligt. Då miljonsansamlingar är ovanliga kanske man dock bör se på just detta som en kuriositet som springer ur att positiv selektion verkat under mer normala år, då ansamlingarna är mer måttliga. Rent vetenskapligt förefaller fenomenet – på engelska kallat *communal roosting*, för den som vill söka sig vidare – och dess evolutionära bakgrund vara långt ifrån färdigutrett (Beauchamp 1999). Det är framförallt tre hypoteser som dyker upp i sammanhanget: att fåglarna tillsammans håller värmen bättre, att predationsriskerna minskar samt att effektiviteten i födosökandet ökar (t.ex. genom att sovplatsen fungerar som ett infor-

mationscenter). De flesta bedömare verkar vara ense om att ingen enskild hypotes ensam kan förklara fenomenet (Jenni 1993). Klart är hursomhelst att bergfinkarna väljer att slå sig ner i ett område som erbjuder ett gynnsamt mikroklimat: vindskyddad tät barrträdsvegetation som kan erbjuda en högre nattemperatur än omgivningen (Jenni 1991, Zabala et al. 2012). Vad gäller fåglarnas uppvärmning av sovplatsen finns mätningar som visar att temperaturen kan höjas upp emot en grad (Khil et al. 2011).

I det här sammanhanget har jag egentligen inte mycket att tillföra utan nöjer mig med en amatörs betraktelser. När jag övernattade i området en regnig och blåsig dag i slutet på februari, och riktigt frusen och blöt kröp in i tältet och ner i en varm vintersovsäck, kände jag mig otroligt imponerad av alla småfåglars överlevnadsförmåga. Där låg jag i ullunderställ i en varm sovsäck och tyckte det var lite ruggigt – och detta fixar dessa 25–30 grams småfåglar varje natt en hel vinter igenom! Efter morgonlyftet gick jag in i sovdungen och slogs av hur otroligt våderskyddat det var: milt och vindstilla. Självklart väljer fåglar sin sovplats med omsorg, om de så är miljoner eller ensamma. Min andra betraktelse rör detta med predation. Kring sovplatsen fanns åtskilliga rovfåglar: ett par pilgrimsfalkar, tiotalet ormräkar och lika många sparvhökar (och mer därtill). I förhållande till mängden bergfinkar är dock detta i nästan försumbart. En vanlig skogspromenad kanske typiskt bjuder på något hundratal småfåglar och ett par rovfåglar. Att se en miljon fåglar motsvarar i storleksordningen 10 000 gånger fler fåglar än vad man brukar se, men antalet rovfåglar kring sovplatsen vid Rössjön var långt ifrån 10 000 gånger mer än vad man ser under en skogstur. Denna betraktelse, amatörmässig som den är, pekar ändå på något intressant. Hade alla finkarna jämt spridit ut sig över

Skåne hade de utsatt sig för det kombinerade trycket av alla Skånes rovfåglar.

Ett tidens tecken

Mitt i fascinationen och glädjen över årets alla bergfinkar har jag, likt folk i gamla tider, en känsla av att årets mängder av bokollon och bergfinkar också är lite av ett omen. Det är inte den pågående tragiska coronapandemin jag har i åtanke, utan de klimatförändringar som blir allt tydligare. Goda ollonår har det varit förut, och att de under perioder kommer tätare än normalt är inte heller unikt (Drobyshev 2014). Likväl var torkan under den heta sommaren 2018 bekymmersam och denna säongs bokollonskörd är kopplad till denna extrem. Varmare och snöfria vintrar lär hur som helst göra att vi – åtminstone på kort sikt – får se mer av övervintrande bergfinkar i Sverige. Vintersången 2019–2020 var i Skåne inte ens vinter i meteorologisk mening, och medeltemperaturen för perioden är var drygt fyra grader över den normala. Orosmolnen till trots ser jag detta som den mest spektakulära fågelhändelsen i mitt liv, och jag ser redan fram emot nästa tillfälle att förundras av miljoner bergfinkar.

Tack

Först och främst vill jag tacka Hanna, Siri och Vera för att vår familj under en längre tid omfattat även bergfinkar. Jag vill också varmt tacka Thomas Alerstam, Nils Kjellén och Åke Lindström (Lunds universitet) för klok återkoppling och intressanta diskussioner. Därtill finns en rad personer som bidragit med allt från intressanta samtal och kompletterande information till jakt på referenser, manuskriptgranskning och lån av diverse utrustning: Johnny Jönsson, Cecilia Nilsson, Sven G. Nilsson & Roine Strandberg (Lunds universitet), Sara Agrup, Janne Dahlén (Ecogain), Igor Drobyshev

& Rolf Övergaard (SLU), Miro Fulín, Mats Hellmark (Sveriges Natur), Lukas Jenni & Hans Schmidt (Schweizerische Vogelwarte, Schweiz), Alain Le Toquin, Tomaž Mihelič (Birdlife Slovenia), Yves Muller (Ligue pour la protection des oiseaux, LPO, Frankrike), Karin Persson (Falsterbo Fågelstation), Jean-Marc Pons & Jean-Pierre Sibley (Muséum National d'Histoire Naturelle, Paris), Fritz Rosenörn (Rössjöholms gods), Sissel Sjöberg, bror Stefan Svensson, Raffael Winkler (Naturhistorisches Museum Basel, Schweiz), Hasti Yavari (Axis Communications), Pierre Yésou and Jabi Zabala.

Referenser

- Alberny, J.C., Tanguy Le Gac, J. & Venant, H. 1965. Quelques observations sur un dortoir de Pinsons du Nord. *Oiseaux de France* 44:18–25.
- Alerstam, T., Rosén, M., Bäckman, J., Ericson, P. G., & Hellgren, O. 2007. Flight speeds among bird species: allometric and phylogenetic effects. *PLoS Biology* 5:1656–1662.
- Beauchamp, G. 1999. The evolution of communal roosting in birds: origin and secondary losses. *Behavioral Ecology*, 10:675–687.
- Carlsson, C.-I. 1971. *Fågelkrönika 1970*. Blekinges Natur 1971.
- Chalverat, J. 2003. Le pinson du Nord *Fringilla montifringilla* L.: un visiteur d'exception dans les forêts d'Ajoie durant l'hiver 2001–2002. *Schweiz. Z. Forstwes.* 154:449–445.
- DOF-basen. Dansk Ornitologisk Forening (DOF) databas över observationer av fåglar. <https://dofbasen.dk/>
- Dougoud, R. 2001. *Pseudombrophila stercoringilla* sp. nov. *Mycologia Helvetica* 11:145–152.
- Drobyshev, I., Niklasson, M., Mazerolle, M. J., & Bergeron, Y. 2014. Reconstruction of a 253-year long mast record of European beech reveals its association with large scale temperature variability and no long-term trend in mast frequencies. *Agricultural and Forest Meteorology* 192–193:9–17.
- Egli, W. 1951. Beobachtungen am Schlafplatz eines Riesen-Bergfinkenzuges. *Vögel der Heimat* 21:113–115.
- Fulin 2017. K migrácii a zimným nocoviskám piniek severských (*Fringilla montifringilla*) na Slovensku. *Tichodroma* 29:12–24.
- Géroudet, P. 1952. Notes sur les Pinsons du Nord en Suisse romande (Hiver 1950–1951). *Nos Oiseaux* 21:160–168.
- Granvik, H. 1916. Bergfinkinvasionen i Skåne vintern 1915–1916. *Fauna och Flora* 11: 49–62

- Grodziński, W., & Sawicka-Kapusta, K. 1970. Energy values of tree-seeds eaten by small mammals. *Oikos* 21:52–58.
- Guéniat, E. 1948. Beobachtungen an einem Massenschlafplatz von Bergfinken in der Ajoie im Winter 1946/47. *Ornithol. Beobachter* 45:81–98.
- Haikos, A. 1950. Ein Einfall von Bergfinken nach zwei Berichten aus den 17. Jahrhundert. *Ornithol. Beobachter* 47:176–177.
- Hancock, P., & Weiersbye, I. 2015. *Birds of Botswana*. Princeton University Press.
- Hansen, L. 1954. Birds killed at lights in Denmark 1886–1939. *Vidensk. Medd. Naturh. Foren., Copenhagen* 116:269–368.
- Hemery, G. & Le Toquin, A. 1975. Déterminisme énergétique des concentrations de Pinsons du Nord (*Fringilla montifringilla*) en relation avec l'évolution de la culture du Maïs (Zea mais) en France de 1955 à 1973. *C. R. Acad. Sc. Paris* 281:835–838.
- Holmgren, A. E. 1866. *Skandinavien's foglar*. P.A. Norstedt & Söner. Stockholm.
- Jenni, L. 1982. Schweizerische Ringfunde von Bergfinken *Fringilla montifringilla*: Ein Beitrag zum Problem der Masseneinflüge. *Ornithol. Beobachter* 79:265–272.
- Jenni, L., & Neuschulz, F. 1985. Die Masseneinflüge von Bergfinken, *Fringilla montifringilla*, 1977/1978 und 1982/1983 in der Schweiz: Abhängigkeit von der Schneedecke und vom Nahrungsangebot. *Ornithol. Beobachter* 82:85–106.
- Jenni, L. 1987. Mass concentrations of bramblings *Fringilla montifringilla* in Europe 1900–1983: their dependence upon beech mast and the effect of snow-cover. *Ornis Scandinavica* 18:84–94.
- Jenni, L. 1991. Microclimate of roost sites selected by wintering bramblings *Fringilla montifringilla*. *Ornis Scandinavica* 22:327–334.
- Jenni, L. 1993. Structure of a Brambling *Fringilla montifringilla* roost according to sex, age and body-mass. *Ibis* 135:85–90.
- Kestenholz, M., & W. Schaffner, W. 1993. Masseneinflüge von Bergfinken *Fringilla montifringilla* ins Fricktal – *Ornithol. Beobachter* 90:297–305.
- Khil, L., Samwald, O., Tiefenbach, A., Tiefenbach, M., & Pacher, H. 2011. Der Massenschlafplatz von Bergfinken *Fringilla montifringilla* in Österreich im Winter 2008/2009. *Limicola* 25:81–100.
- Kjellén, N. & Lindström, Å. 1993. Bergfinkens övervintringsstrategier samt några iakttagelser från en skånsk sovplats i januari–februari 1993. *Anser* 32:187–199.
- Lindström, Å., Enemar, A., Andersson, G., von Proschwitz, T., & Nyholm, N. E. I. 2005. Density dependent reproductive output in relation to a drastically varying food supply: getting the density measure right. *Oikos* 110:155–163.
- Lithner, S. 1995. Två miljoner bergfink. *Fåglar i Nordvästskåne* 1995:6–7
- LUVRE (Lund University Vindel. River Expedition): <https://www.luvre.lu.se>
- Mathiasson, S. 1960. Skånsk fågelvinter. *Sveriges Natur* 51:2–8.
- McWilliam, A. N., & Cheke, R. A. 2004. A review of the impacts of control operations against the red-billed quelea (*Quelea quelea*) on non-target organisms. *Environmental Conservation* 31:130–137.
- Mühlethaler, F. 1952. Beobachtungen am Bergfinken-Schlafplatz bei Thun 1950/51. *Ornithol. Beobachter* 49:173–181.
- Murray, G. G. et al. 2017. Natural selection shaped the rise and fall of passenger pigeon genomic diversity. *Science*, 358:951–954.
- Møller, A. P., & Laursen, K. 2019. The ecological significance of extremely large flocks of birds. *Ecology and Evolution* 9:6559–6567.
- Nardin, C., & Brauchle, G. 1979. Un dortoir de Pinsons du Nord. *Bulletin de la Société d'Histoire Naturelle du Pays de Montbéliard* 1979:89–111.
- Newton, I. 1972. *Finches*. Collins.
- Newton, I. 2007. *The Migration Ecology of Birds*. Academic Press.
- Nilsson, R. 1983. Om bergfinkens massbesök i Kågeröd vintern 1915–1916. *Anser* 22:163–166
- Nilsson, S. 1824. *Skandinavisk fauna – en handbok för jägare och zoologer. Andra delen. Fåglarna. Första bandet*. Berlingska Boktryckeriet, Lund.
- Lindström, Å., Enemar, A., Andersson, G., Proschwitz, T. V., & Nyholm, N. E. I. 2005. Density-dependent reproductive output in relation to a drastically varying food supply: getting the density measure right. *Oikos* 110:155–163.
- Ringmärkningscentralen (RC), Naturhistoriska riksmuseet. Databas tillgänglig via <https://birdrecoveries.nrm.se>
- Ottosson, U. et al. 2012. *Fåglarna i Sverige – antal och utbredning*. Sveriges Ornitologiska Förening.
- Schifferli, A. 1953. Der Bergfinken-Masseneinfall (*Fringilla montifringilla*) 1950/51 in der Schweiz. *Ornithol. Beobachter* 50:65–89.
- Tout, P. 2019. Mega flock of 5 million Brambling in Slovenia. Hämtad 2020-01-16 via https://rarebirdalert.co.uk/v2/Content/Mega_flock_of_5_Million_Brambling_in_Slovenia.aspx?s_id=717786275
- Zabala, J., Zuberogoitia, I., Belamendia, G., & Arizaga, J. 2012. Micro-habitat use by bramblings *Fringilla montifringilla* within a winter roosting site: influence of microclimate and human disturbance. *Acta Ornithologica* 47:176–181.
- Övergaard, R., Gemmel, P., & Karlsson, M. 2007. Tätare och rikligare ollonår ökar chansen för lyckade bokföryngringar. *Fakta Skog – Om forskning vid Sveriges lantbruksuniversitet* 13.

Tomas Svensson
lasertomas@gmail.com
Bilder & filmer: www.flickr.com/OSV

Kråkfåglarnas viktiga roll som fröspridare

Kråkor och skator äter frön av hundratals svenska växtarter, men många kommer ut intakta i spybollar och bajs.

På så sätt får växterna vingar och sprids till nya platser och miljöer.

Det här hade skurupssonen August Heintze koll på redan för 100 år sedan, men hans forskargärning är sorgligt okänd bland nutida botanister och fågelvänner.

Det är på tiden att ändra på det, att se på kråkor och skator med sekelgamla men likväl nya och klokare ögon.

Johan Elmberg

Här i Skåne har de flesta av oss skator, kråkor och kajor inpå knuten. Vi ser dem var dag och reflekterar kanske inte så mycket över deras liv, eftersom de är så all dagliga. Men handen på hjärtat – Vet du hur deras dag ser ut? Hur de rör sig? Och vet du vad de äter? Kråkor går och pickar nyfiket i alla möjliga miljöer, men vad är det egentligen som slinker ner? Smådjur? Korvbröd? Något annat? Skatorna ser vi ofta nära hus och i våra trädgårdar, men ändå har vi dålig koll på vad de äter. Insekter? Sniglar? Fågelungar? Och kanske något rönnbär eller nypon? Rannsaka ditt eget minne – Vad har du egentligen sett dem äta?

Det är helt korrekt att se skator och kråkor som allätare och opportunisterna. Det är också vad forskningen säger. Men detta är långt ifrån hela sanningen. Förutom de smådjur de äter är våra kråkfåglar genom sitt *födoval* megavektorer som bidrar med viktiga ekosystemtjänster. Megavektorer är de för att de äter och sprider frön av hundratals växtarter. På så sätt ger de en stor del av floran vingar, och låter växter pröva sina gränser genom att frön hamnar på nya platser, i lämpliga så väl som mindre lämpliga miljöer. Detta förklarar

varför växtarter ibland dyker upp på riktigt märkliga ställen, till exempel ett körsbärsträd mitt i granskogen eller en tuva råg under höga tallar. I de flesta fall är det skator och kråkor som varit framme, men också korpar, råkor och nötskrikor sprider frön av många växter långa sträckor och till oväntade platser.

I vår tid är förändringarna i naturen snabba. En del naturtyper krymper, andra ökar i omfång. Mildare vintrar och längre vegetationsperiod flyttar gränserna för vad som alls är möjligt för växterna. Att sprida frön av ett stort antal växtarter till många nya och olika slags platser blir då en ekosystemtjänst som hjälper naturen att anpassa sig till nya förhållanden.

Faktum är att bara i Sverige sprider skator frön av minst 117 växtarter och kråkor 105. Till och med korpen gör stora fröspridningsinsatser, med 71 dokumenterade arter. Att kråkfåglar mumsar i sig bär och frukter har säkert många redan klart för sig. Likaså att nötskrikor och nötkråkor hjälper ek och hassel genom att sprida olon respektive nötter. Men de flesta växtarterna bakom siffrorna ovan har faktiskt inte köttiga näringsrika frukter, utan tvärt-

Ofta är det de specialiserade och sällsynta arterna som står i centrum för fågelskydd och naturvård. August Heintze visade för mer än 100 år sedan att generalister och alldagliga arter som kråka och skata spelar en särdeles viktig roll för många växters spridning. Nötskrika med bokollon. Foto: John Larsen.

om oansenliga små frön. Hit hör till exempel vanliga växter som kovaller, blåkllocka, pipdån, kråkvicker och flera slags gräs.

Våra svenska kråkfåglar har alltså frön av hundratals växtarter på sin matsedel. Förutom via bortglömda hamstringsgömmor leder det till spridning på två huvudsakliga sätt. För det första kastar kråkfåglar upp spybollar med osmält föda, precis som ugglor och dagrovfåglar gör. Dessa spybollar innehåller ofta frön som inte hunnit påverkas så mycket av matsmältningen och därigenom har kvar sin förmåga att gro. Det andra sättet är de frön som passerar hela matsmältningssystemet och alltså bajsas ut, men ändå är så intakta att de har kvar sin grobarhet. Eftersom fåglar har en kort tarm och snabb tarmpassage är det ganska många frön som gör denna

resa. Spyboll eller bajs, bägge tar tid för fågeln att åstadkomma, och därför hamnar många frön på ett helt annat ställe än där moderplantan växte. En finess i denna kråksång är att många kråkfåglar rör sig i landskapet på dagsbasis, mellan olika miljöer med olika växter och betingelser. Därigenom sprids frön av många arter till nya platser, och kanske särskilt effektivt av kråkfåglar eftersom de ofta rör sig i och mellan många naturtyper.

Dessa fakta om kråkfåglar och fröspridning är kanske lika nya för dig idag som de var för mig för några år sedan. I så fall delar vi samma historielöshet. Sanningen är att inga av dessa rön – ej heller de du hittar i Faktarutan – är resultat av nutida forskning som motiverats av och uppstått i klimatförändringens tidevarv. Nej, det fas-

cinerande är att detta är mer än hundra år gamla nyheter. Därför är det dags att lära känna skurupssonen August Heintze, vars porträtt du ser intill.

På jakt efter spybollar och bajs

Denna historia tar sin början i en tid då det inte fanns bra regnställ, inga täta stövlar, inga teleobjektiv och ganska skruttiga kikkare för den som ville studera fåglar. Bilar och bussar var okända transportmedel på landsbygden. Trots dessa yttre omständigheter gjorde August Heintze sådant som nästan inga ornitologer gör idag. Han ägnade hundratals timmar åt att studera hur kråkor och skator rörde sig över dygnet, var de hade sin nattkvist och sina bon. På platser av de senare slagen letade han upp deras spybollar och exkrementer. Dessa pillade han sönder och slammade upp i vatten för att under mikroskop och lupp se vad fåglarna ätit.

Som akademiker var August Heintze från början botanist och hamnade 1901 på Lunds universitet. Han höll länge på med dåtidens mode inom sin vetenskap, närmare bestämt växtsamhällenas sammansättning och nyttan av att känna igen olika växters pollenkorn. Med tiden blev han istället helt uppslukad av fåglarnas roll för spridningen av växter, något vi ska vara glada för idag.

Efter att ha försvarat sin doktorsavhandling vid sagda universitet började han en livslång turné som lärare vid många av landets dåtida läroverk. Bland annat arbetade han vid läroverket i Malmö 1911–1913 och vid Katedralskolan i Lund 1913. Under de fyra år Heintze arbetade i Uddevalla (1914–1918) kom han att särskilt intressera sig för kråkfåglar som fröspridare. Han skrev då en tredelad uppsats i samma ämne för tidskriften *Botaniska Notiser* (Heintze 1917–1918), ett

Råka med valnöt. Foto: John Larsen.

Fakta – Några av Heintzes resultat om fröspridning av kråkfåglar

August Heintze studerade kråkfåglarnas betydelse som spridare av växters frön. Några av de viktigaste rönerna för 100 år sedan – och lika aktuella idag -- var:

- Kråkfåglar är viktiga för spridning och etablering av vissa skogsträd, till exempel ek och hassel genom hamstring av nötskrika och nötkråka. Dessa är dock inte kråkfåglarnas viktigaste "fröspridartjänster".
- Europeiska kråkfåglar (11 arter) sprider frön från minst 250 växtarter i 42 familjer genom så kallad endozookori – alltså via spybollar eller exkrementer.
- Majoriteten av dessa arter har inte bär eller bärlika spridningskroppar. Före Heintze hade inte kråkfåglar ansetts spela någon större roll för småfröiga växters spridning, och den villfarelsen lever kvar än idag.
- Fröspridning via spybollar är effektivare än via exkrementer. Frön i de förra kommer ofta ut oskadade, medan de senare passerat muskeltarmen och hela matsmältningssystemet. Heintze fann att en genomsnittlig spyboll från svenska skator innehöll 10 intakta frön och en genomsnittlig exkrement sju intakta frön. För kråkor var motsvarande tal 16 och 3.
- 32 arter kärlväxter påträffades som groddplantor i naturen i rester av spybollar från skata och kråka. Exempel är pipdån, liten blåkllocka, blåsuga, ängssyra och våtarv.
- Redan för 100 år sedan spred kråkfåglar ett stort antal växtarter som är främmande för Sverige. Det var huvudsakligen fruktträd och bärbuskar, men också andra trädgårdsväxter och gräs. Tjugofem av dessa arter är idag naturaliserade i Sverige. Kråkfåglarna förändrar vår flora.

verk som kollegor i Spanien och Ungern skickade till mig för översättning för några år sedan. På så sätt kom jag i kontakt med Heintzes resultatskatt, varpå vi sporrades att analysera och publicera hans rön sedda med nutidens glasögon (Green, Elmberg & Lovas-Kiss 2019).

När man läser Heintzes texter förstår man att han tyckte det var anmärkningsvärt att vanliga fåglar som skata och kråka åt frön från så många olika växtarter. Att de och andra kråkfåglar förtär bär och storfröiga gräs var allmänt känt långt före Heintze och hans samtid, men att så många arter med små och nakna frön var med på kråkfåglarnas matsedel var ny kunskap som han brann för att meddela omvärlden. Hans nyfikenhet och skicklighet tog dock inte slut där. Heintze förstod vikten av att ta ett steg till, för att på allvar kunna värdera kråkfåglarnas roll för spridning av en lång rad växter.

Då kom hans kunskap om skators och kråkors beteende och rörelser väl till pass. Han sökte alltså upp ställen där de haft regelbunden nattkvist eller byggt bo. Under återkommande besök i olika månader

letade han under träden efter spybollar och exkrementer för att se vilka frön i dem som givit upphov till groddplantor på naturligt sätt på ort och ställe. Inte mindre än 32 växtarter kom med på denna lista bara under åren i Uddevalla. Vi talar alltså om små plantor som han hittade växande i en gammal spyboll eller bajsfläck. Ett detektivjobb av klass!

Som om det inte vore nog att dokumentera spridning under naturliga förhållanden genomförde Heintze ett stort antal groningsförsök. Han tog hem kråkfåglarnas spybollar och exkrementer, pillade ut de frön han kunde hitta och sådde dem i krukor. De senare bevakades under lång tid för att dokumentera frönas grobarhet och över vilka tidshorisonter detta kunde ske. "Smarta experiment" skulle nutida växtekologer säga.

Breda kunskaper

Det är lätt att bli fångad av Heintzes uppsatser; i synnerhet om man försöker läsa mellan raderna och föreställa sig hur hans fältarbete gick till för 100 år sedan. Hur han reste vida omkring i Sverige, Norge

och Danmark, ja också i mellankrigstidens Europa. Han presenterar data om förekomst av frön i mer än 650 spybollar, 200 exkrementer och dessutom från oräkneliga kråkfåglar som skjutits för att inspektera innehållet i mag-tarmkanalens olika delar. Heintze var inte bara en mycket kunnig fältbotanist, han kunde också artbestämma de flesta växters frön, ja till och med fröfragment. Han måste också varit en mycket driven osteolog och entomolog, eftersom han också redovisar fynd av ben, benbitar och insektsdelar i fåglarnas lämningar. Om det inte redan framgått var han också en formidabel ornitolog. Kanske visste han inte så mycket om tertialbräm och handpenneprojektioner, men hans kunnande om fåglars vanor, föda och biotopval skulle göra honom till en stjärna om han hade levt idag. För mig ter det sig smått ofattbart hur han kunde samla in så många spybollar och exkrementer med känd avsändare i fågelvärlden. Jag tvivlar på att det idag finns ornitologer i vårt land som har kunskapen och tålmodet att samla in ett material av det slag Heintze gjorde.

Ytterligare ett bevis på hans grundlighet och tidigt mogna ekologiska tänkande var intresset för intrikata samband av fröspridning inom en näringskedja. Han visste alltså redan att kråkfåglar åt och spred frön av en lång rad växtarter men gjorde därtill åtskilliga maganalyser av skjutna rovfåglar. Han fann då att de sistnämnda ofta innehöll uppätta smärre fåglar, vilkas magar i sin tur innehöll grobara frön. Inte nog med det; han visade att än fler arter kan vara inblandade i fröspridningskedjan. I en granskog nära Uddevalla fann Heintze i april 1915 resterna av en gråsparv slagen av en sparvhök. I gråsparvens mage fanns hästspilling som i sin tur innehöll frön av vårthjörk, trampört och bergsyra. Dessa togs till gröningsförsök i vilka 9 av 15 bergsyrafrön gav upp-

hov till groddplantor. Han såg därför starka indicier för att också rovfåglar genom att slå och transportera fröätande fåglar indirekt ger upphov till groddplantor av en lång rad arter, till exempel vårfryle, kovaller, daggekåpor och ormbär.

Listan över Heintzes publikationer visar på en stor bredd också utöver ovanstående (Elmberg 2019). Han intresserade sig för trastarnas och till och med småvadarnas roll som fröspridare, samt för fladdermöss, svenska groddjurs utbredning och vissa insektgruppers roll som pollinatörer. Han läste och citerade danska, norska, grekiska, latin, franska och engelska samt publicerade flyhänt på svenska och tyska. Tydligt kunde man få hyfsad utbildning i Skurup och Lund för mer än hundra år sedan!

Kråkfåglar de viktigaste fröspridarna bland landfåglarna?

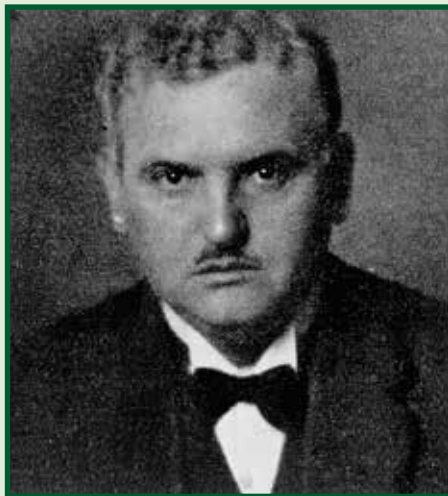
Heintzes data visar entydigt att kråkfåglar är viktiga fröspridare för hundratals svenska växtarter. Eftersom denna slutsats byggde på material insamlat för länge sedan i geografiskt begränsade områden, kan vi vara säkra på att kråkor, skator och deras släktingar sprider frön av ett än större antal växtarter.

Att bättre förstå hur växter sprider sig från en plats till en annan har kanske aldrig varit viktigare än idag, inte minst i det starkt kulturpåverkade Skåne. Måne kan denna insikt hjälpa oss fågelvänner att höja statusen för skata och kråka, vilka ju ogillas av en del människor. Skatan framstår som särskilt intressant. Inte bara är det den art hos vilken Heintze påträffade frön av flest arter i spybollar och exkrementer; det är också den art i vars lämningar flest arter bevisligen transporterats och grott i naturen.

Om Heintze hade levt idag tror jag att han hade varit aktad som kunskapsspridare och ambassadör för all dagliga fåglar med viktiga ekologiska funktioner.

August Heintze (1881–1941)

August Heintze föddes i Skurup 1881. Föräldrarna hade en på Söderslätt välkänd manufaktur- och klädesaffär. Han hade ett mycket starkt naturintresse redan som barn och fick ett mikroskop 1894, när han gick i sjätte klass. Han hade vid studentexamen ett herbarium som omfattade hela 12 000 växter, men uppenbarligen tidigt också ett starkt fågelintresse. Han skrevs in vid Lunds universitet 1901 och försvarade 1913 en doktorsavhandling om fjällvegetationens höjdzonering i södra Lappland. Hans vetenskapliga värv hade emellertid redan då bytt fokus; under åren 1910–1918 publicerade han många artiklar om fröspridning av däggdjur och fåglar (bibliografi i Elmberg 2019). Heintze hade aldrig tjänst som forskare, utan försörjde sig som lärare, en gärning som tog honom till åtskilliga läroverksstäder runt om i Sverige. Han var uppenbarligen vad vi idag skulle kalla arbetsnarkoman, skaffade aldrig familj och läste vetenskapliga alster på åtminstone åtta språk. August Heintze dog av kolmonoxidförgiftning i en olyckshändelse 1941 blott 59 år gammal och är gravsatt på Skurups Norra Kyrkogård. Tack vare honom vet vi att skator, kråkor och deras släktingar är mycket viktiga för spridningen och förekomsten av en lång rad växtarter. Med andra ord att dessa fåglar dagligen och stundligen hjälper till i växtvärldens anpassning till ett föränderligt klimat, en viktig tjänst som nog ingen hade en tanke på för hundra år sedan.

När vi nu klarare kan uppskatta vad Heintze gjort och tänkt, låter jag honom själv få sista ordet med en hundra år gammal slutsats som fågelvänner och naturvårdare har starka skäl att bära med sig också idag: "Inom dessa djurgeografiska områden (Holarktis) tyckas kråkfågarna vara de viktigaste fröspridarna bland landfågarna". Låt det påståendet sjunka in, så är du bättre förberedd nästa gång du ser en kråka leta mat i dikeskanten. Eller om någon frågar dig vilken glädje vi egentligen har av skator.

För dig som vill veta mer

Elmberg, J. 2019. Kråkfåglar som fröspredare: August Heintze visade vägen för hundra år sedan. *Svensk Botanisk Tidskrift* 113(6): 344-349.

Green, A., Elmberg, J. & Lovas-Kiss, A. 2019. Beyond scatter-hoarding and frugivory: European corvids as overlooked

vectors for a broad range of plants. *Frontiers in Ecology and Evolution* 7: 133. Fritt tillgänglig på: doi.org/10.3389/fevo.2019.00133

Heintze, A. 1917-1918. Om endo- och synzoisk fröspridning genom europeiska kråkfåglar. *Botaniska Notiser*, 1917 (5) 209-240, 1917 (6) 297-300, 1918 (1) 201-247.

Johan Elmberg
Högskolan Kristianstad
johan.elmberg@hkr.se

Turturduvan i Europa – hot och hopp

Turturduvan har fått det allt svårare när habitatförändringar är ogynnsamma och jägarna är alltför många. Bevarandeåtgärder och mer forskning behövs för att vända trenden.

Charles van de Kerkhof

Sedan 1990-talet är det känt att turturduvan *Streptopelia turtur* minskar i sitt ursprungshabitat och 1994 visade BirdLife International på orsakerna. De är jordbrukets modernisering i häckningsområdena, främst i västra Europa, jakt i övervintringsområdena och under vårflyttningen och därtill torka där arten övervintrar i Afrika. BirdLifes rapport *Birds in Europe: their Conservation Status* föreslog också lösningar för att förbättra situationen, nämligen förbättrade förhållanden både där turturduvan häckar och där den övervint-

rar med reducerad giftanvändning, totalförbud mot vårjakt och bättre kontrollerad och minskad jakt under övervintringen.

Att inte mer var känt om turturduvans situation på 1990-talet beror på brist på undersökningar, bortsett från i Storbritannien och Frankrike. Från andra länder fanns få beståndsuppskattningar.

1990–2018

Den totala populationen av turturduva beräknades 2007 till mellan 5,6 och 7,2 miljoner häckande par (BirdLife International

Turturduvan är utsatt för omfattande illegal jakt i södra Europa. Foto: Jan Harteman.

2004a). Spannet i beräkningen är ganska stort eftersom det var svårt att beräkna antalet i Ryssland och Turkiet. Förutom dessa två länder hamnar siffran på 2,2–3,8 miljoner par. I EU:s dåvarande 25 medlemsländer gav beräkningen 1,6–2,6 miljoner par, eller 36–46% av Europas turturduvor (BirdLife International 2004b). I västra Europa fortsatte nedgången 2007, i Centraleuropa var läget relativt stabilt medan ökning kunde skönjas i Frankrike och Rumänien (BirdLife International 2004a).

En åtgärdsplan för turturduvan utarbetades 2007 för de tre åren 2007–2009. Som utgångspunkt identifierade man de fyra främsta hoten: förändringar och förstörelse av habitat i häckningsområdet, torka och klimatförändringar i de afrikanska övervintringsområdena samt jakt under våren och under häckningsperioden. Därtill nämndes möjlig konkurrens från turkduvan.

Utöver nämnda period på tre år planerade man tio år framåt för att få arten tillbaka till en gynnsam populationsnivå i EU. Initialt fokuserades på miljöbefrämjande åtgärder i häckningsområdet, insamling av data om populationstrend, ekologi och populationsdynamik, undersökning av möjlig konkurrens från turkduvan och av jaktens påverkan.

Det har nu gått 20 år sedan BirdLife International rapporterade om artens situation och orsakerna är fortfarande i stort sett samma nu som då. Inte mycket positivt har gjorts, men hopp finns. Främst i Storbritannien har åtgärder satts in för att hejda nedgången och i maj 2012 inleddes *Operation Turtle Dove* av The Royal Society for the Protection of Birds (RSPB), Conservation Grade, Pensthorpe Conservation Trust och Natural England. Fokus ligger på åtgärder för bättre häckningshabitat, säkrare flyttvägar och mer kunskap om förhållandena under övervintringen.

2018–2028

Åtgärdsplanen 2007–2009 ledde 2018 fram till RSPBs *International Single Species Action Plan for the Conservation of the European Turtle Dove* *Streptopelia turtur* (2018–2028). Nu beräknas artens population till 2,4–4,2 miljoner i EU, motsvarande 75 % av Europas 2,9–5,6 miljoner häckande par. Världspopulationen uppskattas till 13–48 miljoner par.

Fågelskyddsdirektivet har turturduvan i Annex II/del B som tillåter jakt men i begränsad omfattning och inte under vårflyttning och häckningsperiod (European Commission 2019). Den är rödlistad av IUCN och BirdLife sedan 2018 som sårbar och som nära hotad enligt EU28.

De tre främsta hoten, som vi sett ovan, finns kvar. Jaktuttaget är för stort, delvis illegalt, och fångst och avsiktlig eller oavsiktlig förgiftning förekommer. Klimatförändringar pågår. Utöver detta finns sjukdomar (t.ex. *Trichomonas gallinae*, en parasit som orsakar sjukdomen gulknopp hos fåglar).

Målsättningen för åtgärdsplanen 2018–2028 kan sammanfattas i sju punkter:

1. Häckningsmiljö av god kvalitet och födotillgång.
2. Stopp för illegal jakt i EU och bekämpning utanför EU.
3. Hållbar legal jakt.
4. Skydd av rastplatser under flyttningen och övervintringsområdena.
5. Ökat internationellt samarbete med utbyte av information.
6. Ökad medvetenhet från berörda parter.
7. Bättre insyn i förhållanden under övervintringen.

Populationsberäkning inom EU och övriga Europa är svår, och i västra Europa minskar arten starkt. Tioårsplanen specificerar vad som måste göras för att bryta den negativa trenden. Arbetet har bara börjat och det återstår att se om det lyckas.

(Översättning: Arne Ohlsson)

Turturduvan tillsammans med den närbesläktade turkduvan.
Foto: Charles van de Kerkhof.

Referenser

- BirdLife International, (2004a). *Birds in Europe: population estimates, trends and conservation status*. BirdLife Conservation series, n°12.
- BirdLife International, (2004b). *Birds in the European Union: a status assessment*. Wageningen, The Netherlands: BirdLife International.
- Del Hoyo, J., Elliott, A. & Sargatal, J. eds., 1997. *Handbook of the Birds of the World*. Vol. 4. Sandgrouse to Cuckoos. Lynx Edicions, Barcelona.
- European Commission, Environment, Nature and Biodiversity, EU Nature Law, Birds Directive. *Birds Directive Website* consulted April 2019.
http://ec.europa.eu/environment/nature/legislation/birdsdirective/index_en.htm.
- Fisher I., Ashpole J., Scallan D., Proud T. & Carboneras C. (compilers). 2018. *International Single Species Action Plan for the conservation of the European Turtle-dove Streptopelia turtur* (2018 to 2028). European Commission 2018.
- Lutz, M. & Jensen, F. 2007. *Management plan for Turtle Dove (Streptopelia turtur) 2007–2009*. European Communities.

- Operation Turtle Dove. 2019. *Saving a bird on the brink*. Website consulted April 2019
<https://www.operationturtledove.org/>.
- Sovon Vogelonderzoek Nederland. 2018. *Vogelatlas van Nederland*. Broedvogels, wintervogels en 40 jaar verandering. Kosmos Uitgevers, Utrecht/Antwerpen.
- Tucker, G. M. & Heath, M. F. 1994. *Birds in Europe: their conservation status*. Cambridge, U.K.: BirdLife International (BirdLife Conservation Series no. 3).

Charles van de Kerkhof
charles.vd.k@hotmail.com

Redaktionell kommentar

Det finns inga säkert dokumenterade häckningar av turturduva i Sverige. Övriga europeiska länder som saknar arten som känd häckfågel är Irland, Island och Norge (BirdLife 2004a). Under första atlasinventeringen rapporterades arten från 20 rutor i Skåne, varav en som troligt häckande (Brantevikstrakten). Under atlasinventeringen 2003–2009 rapporterades bara fem möjliga häckningar – alltså det lägsta kriteriet. I Danmark häckar turturduvan i sydligaste Jylland och den senaste antalsuppskattningen vi har hittat på DOF.dk är 100 par 2011. Trenden ansågs då vara positiv. För Finlands del anges 5–30 par runt år 2000 (BirdLife 2004a).

Har fåglar språk?

Djur kommunicerar med läten – och varje Anser-läsare är fullt införstådd med att det i högsta grad gäller i fåglarnas värld. Men betyder det att det är rimligt att kalla fåglarnas ljudyttringar för "språk" på samma sätt som människans verbalspråk? Eller fördunklar det bara såväl fåglarnas som människans ljudmässiga kommunikation?

Magnus Ullman

Har djur språk? "Ja" skulle många svara. Och några skulle exempelvis lägga till "Jag kan prata med min papegoja. Den förstår vad jag säger." Detta är en ganska vanlig uppfattning, inte bara bland människor med husdjur utan också bland till exempel fågelskådare av olika slag. Men är den korrekt?

Att fåglar och andra djur kommunicerar via läten är ovedersägligt. Med sin sång förmedlar rosenfinkshannen till andra hannar budskapet "Håll er borta – detta revir är mitt!" Och med sitt höga varningsläte meddelar blåmesen (till alla som vill lyssna): "Sparvhök i antågande. Sätt er i säkerhet!"

Om alltså påståendet "Fåglar har språk" betyder "Fåglar kommunicerar via läten" finns det naturligtvis inget att invända.

Det kan vara värt att påminna om att all kommunikation inte sker med ljud eller läten. En kärrsnäppa som springer fram och buffar till en artfrände med bröstet kommunicerar också, och budskapet kan väl närmast tolkas som "Stick, här är det jag som letar ringmask!". Kommunikation, men knappast språklig.

I mitt barndomshem hade vi en tax som älskade choklad (på 50-talet visste varken människor eller hundar att det var skadligt, så det gick bra). Det var en lydig hund

som inte åt en framlagd godsak innan den fått tillåtelse. Jag roade mig redan som liten med följande språkliga experiment. Med hård röst och strängt tonfall sa jag "Ja! Du får ta choklad! Var! Så! God!" Hon tittade bedjande på mig men tog inget. Då sa jag istället med mitt lenaste, vänligaste tonfall: "Neej. Du får inte ta choklaaaaden. Om du gör det skär jag halsen av deeeej." Hon kastade en blick på mig ... och slukade godsaken. Jag satte inte mitt hot i verket, för jag visste ju att hon begripit mitt tonfall (som sa "Varsågod") – men själva orden förstod hon uppenbarligen inte. Kommunikation, men knappast språklig.

Fåglar och andra djur kan ha en mängd läten som uttrycker skilda företeelser, ofta hot, som duvhök, räv, ekorre etc. Vissa djur har också olika läten för olika typer av hot. Men dessa är oftast av karaktären att de pekar ut en sak, exempelvis med betydelsen "duvhök", "den där duvhöken" eller "Där kommer en duvhök". För mig påminner den här situationen om när treåringen vid frukostbordet pekar på mjölken och säger "Mjölkl!". Här används orden ostentativt, alltså med en utpekande betydelse, "den där". Kommunikation, men språklig? – Ja, detta är väl embryot till språklig kommunikation, och som regel kommer inte fågeln längre än så. I barnets värld finns

Med sin sång annonserar rosenfinken att den är en briljant partner för en hona och en trofast, energisk pappa till hennes ungar. Men det betyder inte att sångstrofen direkt kan översättas med orden "Jag är en duktig hanne." Budskapet förmedlas indirekt och icke-verbalt. Skåne, juni 2020.

Foto: Magnus Ullman.

däremot någon vuxen som säger "Om du vill ha mjölk, så får du be om det. Säg 'Kan du skicka mig mjölken, Josefin!'". Och redan här har vi en rejäl vattendelare till djurens värld.

Vissa fåglar är fenomenala på att härma, och i vår svenska fauna är härmsångaren en ekvilibrist av rang. Många har trott sig höra en ladusvala eller fisktärna tills plötsligt en hel räckla härmningar får dem att inse att den skyldige är en härmsångare. När härmsångaren låter höra ett snärtigt ladusvaletjatter lägger den då in någon betydelse i det? Nej, detta är bara ytterligare ett läte som fågeln yttrar i akt och mening att visa sig på styva linan, enligt principen "mest varierad sång vinner" (det vill säga sångaren får en hona). Men betydelse? – Nej, knappast.

Många andra fåglar kan härma – och papegojor har den egenheten att de kan

härma människor med en överraskande människolik röst. Eftersom de då uttalar mänskliga ord, är det lätt att tro att de lägger in mer "betydelse" i sin härmning än vad härmsångaren gör. Papegojors ord (även när de låter mänskliga) betyder ofta ingenting, och har de en betydelse sträcker den sig sällan bortanför den ostentativa, utpekande betydelsen, "den där".

När vi ställer frågan "Har fåglar språk?" är det ju avgörande vad vi menar med ordet "språk". Att fåglar kommunicerar med ljud är okontroversiellt. För att frågan ska bli intressant bör den lyda ungefär "Har djur något som liknar mänskligt språk?" eller helt enkelt "Har djur ett verbalspråk liknande vårt?".

Ett problem i diskussionen är att de som hävdar att djur har ett "språk" sällan definierar begreppet. Exempelvis skriver Meijer (2019) "Att djur uttrycker sig annor-

lunda än vi innebär inte att deras uttryck saknar mening". Och: "Om man i stället antar att djur kan kommunicera, kanske också på komplexa sätt, ställer man andra frågor". Att djurs uttryck har en mening och att de kan kommunicera är, som vi konstaterat, okontroversiellt. Men Meijer verkar vilja gå längre.

Jag blir aldrig riktigt klok på vad Meijer menar med "språk". Hon skriver exempelvis: "Pepperberg och Burger visar att papegojor kan utveckla språk både sinsemellan och i förhållande till människor. Det språket är något annat än människospråk, men ändå kan det uppstå betydelse mellan en människa och en papegoja." Vad innebär "något annat än människospråk"? När en hund innanför en grind morrar aggressivt uppstår också en betydelse mellan människa och djur (vilket de flesta förstår och undviker att gå in). Kommunikation, men knappast språklig.

Även om ordet "språk" sällan definieras kan jag inte komma ifrån att den som med enfaset hävdar att djur har språk menar något i stil med "Djur har ett språk som liknar vårt verbalspråk". Annars blir ju påståendet rätt ointressant. Meijer skriver om djuren att "det vore ovetenskapligt (och arrogant) att redan nu slå fast att deras kommunikation är mindre meningsfull eller komplex än vår egen". Det är kanske här diskussionen ska ta sin utgångspunkt. Själv hävdar jag att djurs kommunikation via läten absolut är meningsfull men avsevärt mindre komplex än människors.

Trots att det finns flera tusen mänskliga språk är de i grunden uppbyggda på samma sätt. Gemensamt för alla verbalspråk är att de är uppbyggda i flera nivåer, där de minsta byggstenarna är enskilda språkljud, *fonem*, som i svenskan och de flesta andra språk motsvaras av skriftspråkets bokstäver.

Bokstäverna (*a, c, e* etc.) och deras ljud saknar betydelse, men när de kombine-

ras enligt givna mönster uppstår språkets nästa nivå: ordet. Av fonemen *k, l* och *o* kan vi skapa orden *klo, kol* och *lok* – tre lättbegripliga, men ändå helt skilda begrepp. Redan här är vi långt ifrån djurens läteskommunikation.

Med hjälp av orden kan vi kommunicera på den ostentativa, utpekande nivån: "Lok. Där." Men vi kan också sammafoga orden till språkets nästa nivå, *meningen*: "Detta lok drivs med kol". I de flesta språk finns runt 30–40 ljud/bokstäver. Dessa kan kombineras till ett oändligt antal ord som kan bilda ett oändligt antal meningar. Djurens läten representerar i stället fixa, färdiga och begränsade betydelser som sällan eller aldrig kombineras eller byggs vidare.

Djurs ljudkommunikation är helt enkelt inte uppbyggd av det som utmärker just *språk* – nämligen fonem, ord och meningar. Att likställa djurs ljudmässiga kommunikation med människans språk fördunklar bara de verkliga förhållandena, både för djuren och människan.

Vissa fåglar har mer komplicerad sång än de flesta, exempelvis staren som kan bygga ut sin sång med nya element. Men det sker alltid inom starsångens ramar, och en stare som lät som den likaledes varierade härmsångaren skulle inte öka sin framgång hos honor. Det finns för övrigt ingen evidens för att starens komplicerade sång förmedlar extra information utöver exempelvis gräshoppsångarens monotona ringande *r'r'r'r'r'r'r'r'r*. Det handlar bara om att "spelreglerna" ser olika ut hos olika arter. Och i båda fallen är budskapet "Jag är en hejare till hanne, satsa på mig", varken mer eller mindre än det budskap påfågeln exponerar med sin jättelika stjärt.

Verbalspråket är en genialisk uppfinning som med minimala variationer kan uttrycka de mest skiftande innebörder: "Jag äter ett plommon", "Äter du ett plommon?", "Jag åt ett plommon igår", "Jag ska äta ett

Gräshoppsångarens sång är betydligt enklare uppbyggd än starens. Men det finns ingen anledning att tro att den inte lyckas förmedla sitt budskap till traktens hannar och honor lika effektivt som den mer varierade starens. Skåne, juni 2020. Foto: Magnus Ullman.

plommon imorgon”, ”Om jag ändå inte ätit ett plommon till”, ”Ge mig ett plommon!”, ”Jag kommer inte att äta fler plommon” – djurens sätt att kommunicera kommer inte i närheten av snarlika uttryck med denna mångfald av betydelser.

Djurs läteskommunikation är helt enkelt annorlunda uppbyggd än hos människan. ”Katters ’ord’ fungerar nämligen inte på samma sätt som orden i mänskliga språk, och katter använder inte heller meningar med en särskild grammatik /.../ eller lexikon /.../ som vi känner igen från mänskliga språk”, påpekar Schötz (2017) och fortsätter ”Ett-till-ett-översättningar från mänskligt språk till kattens språk eller omvänt är alltså inte möjliga.” Det är kloka ord.

Jag påstår inte att djurs kommunikation är outvecklad och ointressant. Det är den inte. Men det finns all anledning att skilja människans språk från djurens kommunikation via sina läten.

För att citera *Nationalencyklopedin*: ”Alla människor har språk. Inga andra levande varelser än människor meddelar sig med varandra på samma sätt.”

Språket är utan tvivel mänsklighetens bästa uppfinning.

Referenser

- Meijer, E. 2019. *Djurens språk*. Weyler förlag, Stockholm.
Schötz, S. 2017. *Kattens hemliga språk*. Forum, Stockholm.

Magnus Ullman
ullman.apus@telia.com

På post i stan

Skåda på arbetstid? Jodå – för en del gick det för sig.

Ulrik Alm

Vad är en stad? Geograferna kan grunda sig på flera definitioner. En utgår från juridiska dokument som stadsrättigheter; andra tar fasta på statistik som befolkningsmängd eller dess huvudsakliga sysselsättning, en annan, slutligen, definierar staden som en viss typ av landskap.

Hur fåglarna uppfattar staden är ju svårt att veta, men att åtminstone vissa arter, t.ex. hussvala och svart rödstjärt, ser staden som ett bergslandskap i en omgivande slättbygd är nog ganska klart. Skydd, föda och boplatz är tre absoluta baskrav som måste uppfyllas för att en fågelart ska etablera sig. Och funderar vi bara en liten aning så inser vi nog att staden för många arter har ganska mycket att komma med i den vägen: tak, nischer, prång, torn, spiror, master, avspärrade industritomter och hamnanläggningar. Visst finns det platser i en stad där det trampar färre mänskliga fötter än i mängden avlägsen vildmark. (Någon har sagt att en paradox för dagens samhällsplanerare är hur de skall lyckas med att utrota djungeln i stan och bevara vildmarken på landsbygden). Lägg därtill stadens relativa jämnhet vad gäller temperatur och födotillgång och man förstår bättre varför fåglarna finner sig till rätta i staden, människans landskap.

Alla har inte förmånen att kunna skåda på arbetstid. I mitt förra arbete som brevbärare erbjöds många möjligheter att följa stadens fågelår i de mest skiftande kvarter. Min yrkestitel, postiljon, har en innebörd som jag tycker om. Denna betyder "budbärare" och det är ju en uppgift som vi männi-

skor sedan länge också tolkat in i olika fåglars uppdykande eller försvinnande. Mer direkta symbolkopplingar finns mellan fåglarna och den postala världen. Många postförvaltningar använder duvan, svalan eller falken för att beteckna flygpost.

Det fysiska brevet är ju näst intill utrotningsshotat idag. Men medge, kära läsare, att det är med lätta steg du vittjar brevlådan, när du ser *Anser*s välkända silhuett. Sätt dig skönt tillrätta, bläddra, läs, gå tillbaka, reflektera – 2020-talets postiljon har burit raderna ända hem till dig.

Från mitt nästan femton år långa postliv i Helsingborg skulle jag vilja berätta om enskilda fågelmöten och reflektioner som för genom huvudet på en emellanåt postalt ganska okoncentrerad brevbärare. Senvår och försommar var en härlig tid. Att få stiga upp till sneda solstrålar, koltrastsång och duvkutter var en lyx som ibland fick mig att se ob-tillägget som obegripligt. När sen statsverkens perestrojkapolitik nådde ända in till postens beklädnadsreglemente och man utan skam kunde klä sig i sina arbetskläder bestående av shorts, kortärmströja, ja då mådde man fint.

Från Tågaborgs höjder brukade jag rulla Bergaliden ner. Enstaka ringduvor plockade gruskorn i kanten och från Slottshagen gav sig morgonens sista kajflockar iväg från kastanjerna bakom Kärnan. Nästa fågelmöte kom ofta i Södergatan, borta vid GA-kyrkan. Och jag blev lite beklämd över det jag såg. Vad höll på att hända med råkan? Denna gamla fina bondeadel, som i alla tider rört sig med avmätta kliv över

slättens feta plogtiltor, höll på att förvandlas till ett simpelt gatukökssnyltarskrå. Där gick råkor i sin metallglans, svarta och blanka som paradkängor, och vände kladdiga korvpapper. När man kom rullande med cykeln hasade de sig undan lika oskönt som en skamsen byracka. Nä, det tog tid innan jag fick in råkan i min stadsbild. Däremot gick det bra med svarta rödstjärten. En hane satt ofta och sjöng på toppen av postterminalen och något år häckade arten bland lagret av lastpallar.

Jag kan se två fördelar med att plantera nyponbuskar. För det första håller det busungar borta från rabatterna och för det andra drar de mogna frukterna till sig grönfinkar. Uppe på Ragnvalla hörde jag en gedigen duns i entrédörrens glastruta. När jag kom ut från trappan satt där en till synes proppmätt grönfinkhanne på marken. Satt, förresten ... Om alkoholism hade

förekommit i fågelvärlden är jag övertygad om att en gravt försupen fågel hade intagit en position liknande den som grönfinken just då hade. Det var smått skrattretande. Kalufsen var tilltufsad, ögonlocken hade ramlat ner på trekvart, tyngdpunkten var kraftigt förskjuten till de bakre regionerna och med hjälp av vingar, stjärt och benpar hade finken lyckats formera ett hyfsat fempunktsstativ.

Apropå detta med att sitta eller stå, så påpekade mångsysslaren och trubaduren Bengt Sändh för 35 år sedan, mycket humoristiskt och övertygande, att fåglar sitter inte, de står. Hans definitioner är klockrena; att stå innebär att kroppsvikten bärs upp av de bakre extremiteterna. Att sitta menas att man låter kroppsvikten vila på ändalykten. Någon som har något att andraga? Tänkte väl det, knappast. I konsekvens med detta föreslog Bengt Sändh att

Grönfinken i nyponbusken. Foto: P-G Bentz/Sturnus.se.

visraden "... det satt i månens sken två små fåglar på en gren ..." korrigeras till "det stod ..." Det åvilade, menade Bengt Sändh, Sveriges Ornitologisk Förening att utrota villfarelser inom sitt område. Huruvida dåtidens SOF anammade uppmaningen har jag inte kunnat utröna. Men "satt på en gren" eller "stod på en gren"... Det senare känns inte så oävet på tungan. Sänd trubaduren en tanke.

Nå, hur gick det för grönfinken? Jo, jag beslöt att tillämpa LTO (Lagen Om Tillfälligt Omhändertagande) och placerade därför grönfinken på pakethållaren med min postkeps över sig. Kepsen var tänkt som ett skydd mot denna världens onda. Jag hoppades att fågeln snabbare skulle återfå sina omtumlade hjärnfunktioner, om den för en stund lämnades ensam med mörkret och min mjäll. Men mörkret varade inte så länge, detta eftersom delar av denna världens ondska ibland kan ta sig boning i initiativkraftiga och unga busgrabbar. För dessa var brevbärarväskan med sina grova gummiband en mycket lockande vapendepå och jag försökte att – i god svensk tradition – neka leveranser till öppet krigsförande parter. Nu stod min cykel där, till synes övergiven, medan jag var uppe i en trappa. Med kepsen på *lit de parade* blev mitt fordon en helt övermäktig frestelse för några smågrabbar. När jag kom tillbaka till cykeln berättade grabbarna i mun på varandra att en fågel hade smugit sig in under kepsen och när de lyfte densamma så flög fågeln iväg. Jag lyssnade med spelad förvåning och påpekade med farbroderlig stämma att det alltid händer konstiga saker om man rör en postcykel.

Vad gäller valet av häckningsplats är nog koltrasten den fågel som förundrat mig mest. Den kan demonstrera en envishet och förtroende för människan som ibland gränsar till dumhet. Jag minns speciellt en koltrasthona uppe på Drottninghög, i

de östra delarna av Helsingborg, som lagt sitt bo uppe på lampkupan inne i en entréportal. Fastighetsskötaren berättade att han tre gånger rivit bort boets grundläggning, men att han så småningom givit upp i respekt för trasthonas ihärdighet. Hon genomförde hela häckningen skyddad för väder och vind, skator och katter. Dessutom misstänker jag att hon var en pionjär inom fågelvärlden vad gäller golvvärme i bokonstruktionen. Strålningsvärmen måste ha känts behaglig under ruggiga midnattstimmar. När jag ser en koltrast på Söderåsen, som smackande drar iväg in i snåren, är det knappt jag vill tro att trasten har genetiska sysstrar och bröder i stan. Det är ju en himmelsvid skillnad i tolerans gentemot människan.

Statlig verksamhet var kanske inte – och är kanske inte heller – den mest innovativa myllan. Men postutdelningen utfördes på beting, en omständighet som ofta befordrar en sällsam uppfinningsrikedom. Lycka var om man som brevbärare fick tag på vindsnycklar. Istället för att sträva uppåt i kvarterets alla uppgångar, klättrade man i A-trappan, gick över vinden och joggade sen ner i B-trappan. Mönstret upprepades sen mellan C- och D-trappan. En femtioprocentig effektivisering!

Vägen till denna energibesparing fanns bak en tung, fönsterlös ståldörr som behövde öppnas med fysisk ASSA-nyckel. Detta var årtionden innan kodlås och idtaggar. Dörren slog igen bakom en med ett dovt, definitivt och närmast fängelselikt "klong". I skumrasket fingrade man efter den svarta bakelitströmbrytaren som startade den högt tickande timern – vindens melodi – medan man förflyttade sig från A till B. Utmed takfallet bildade hönsnätburrar förråd som härbärgerade det som för tillfället måste undvaras. I framstegsoptimismens folkhemsbygge prioriterades bostadsyta och sängplatser. Garderobs-

"Söderåsens koltrastar har genetiska systrar och bröder i stan". Foto: P-G Bentz/Sturnus.se.

stoffet – ofta kappor, rockar och annat skrymmande – liksom campingprylar och längdskidor med bambustavar migrerade därför i höjdled allt efter säsong.

Då och då fick man ajournera utdelningen. Gråsparvar, talgoxar och duvor irrade sig med jämna mellanrum in från något gläntande eller trasigt takfönster. Duvor var besvärliga att få ut, de drog sig bara längre in i mörkret. Sparvar och talgoxar var något lättare. Fick man bara ut dom i trapphallen brukade dom leta sig ut genom något öppet fönster. Andra vinddrivna existenser fanns det ingen anledning att mana till utevistelse. I början av karriären tycket jag det var lite otäckt att gå förbi någon som vilade på kartongbitar eller mattor, men man vande sig snart. Statens blåklädda trappstudsare hade gott rykte. Vi var ofarliga.

"Ouoh, e de bara du, postis ... !". Hade man sen en överbliven macka från frukostfikan att överrätta var lyckan gjord. Ovan där randades morgonen för dom som "bodde" högst upp, men levde nästan lägst på samhällstrappan. Man var en del av offentlighetsverige som nådde ut i varenda trappuppgång. Jag och mina kamrater slog emellanåt larm om sådant som kunde avvika; sprakande elledningar, läckande rör, alltför många livstecken eller avsaknad av sådana. Det var säkert som ett brev på posten – då.

Ulrik Alm
alm.ulrik@telia.com

Smartast bland mesar

Anders Brodin

Natur & Kultur 2020

Inbunden 234 sidor

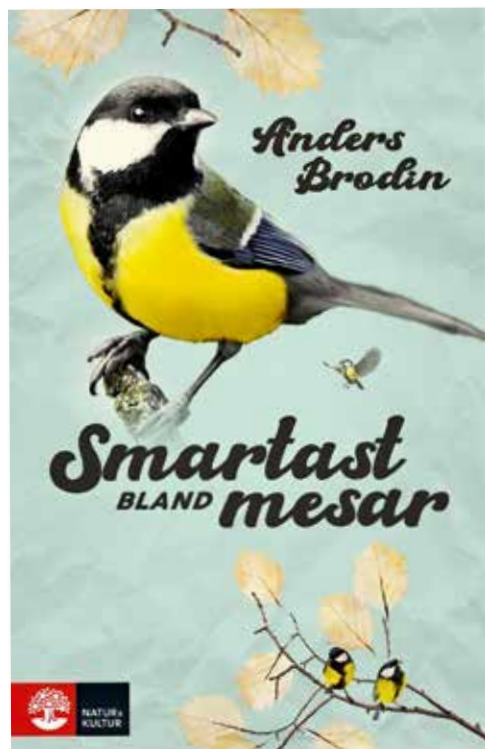
Naturbokhandeln 219 kronor

Talgoxen är en omtyckt och välkänd småfågel som är vanlig på våra fågelbord. Vänner och bekanta kan fascinerat berättat om hur talgoxar knackar på fönsterrutan när det är tomt på matningen, och att de kommer fram för att äta ost- och brödbitar direkt ur handen.

Anders Brodin har skrivit denna intressanta, populärvetenskapliga bok om talgoxen. Han är professor vid Biologiska institutionen, Lunds universitet. Hans forskning har handlat mycket om djurs kognitiva förmåga, och framförallt har han studerat mesar, däribland talgoxar. Anders visar sig vara en utmärkt skribent. Det är en underhållande, intressant och mycket välskriven liten bok. Den bör kunna tilltala såväl de allmänt lite djur- & naturintresserade som inbitna fågelvänner. I bokens tio kapitel blandas anekdoter med populärvetenskapligt beskrivna forskningsförsök med framför allt talgoxar men även andra djur. Det finns också avsnitt om stora etologer och zoologer inom området. Boken är fascinerande, och jag kommer på mig själv hela tiden med att återberätta för familjen det jag just läst.

Precis som titeln antyder så handlar boken om att talgoxen är den smartaste och mest framsynta av våra mesar. Man får läsa om likheter och skillnader mellan talgoxar i olika delar av Europa och Asien; att talgoxar kan lära sig att räkna till fem; om deras rika repertoar av läten som den använder för att ge ett intryck av att området redan är fullbelagt med talgoxar; om skillnader i kynne och förslagenhet mellan hanar och honor; att talgoxar kan lära sig att känna igen vissa människoindivider; om deras överlevnadsstrategi under hårda vintermånader; att de har nästan lika bra självbehärskning som en schimpans; om hur talgoxen i olika experiment snabbt lyckas leta upp gömda mjölmaskar och då är smartare än andra mesar.

Man fascinerar av att talgoxar tydligen förmår skilja mellan mejeriflaskor fyllda med

grädde respektive mjölk med hjälp av kapsylfärgen, och att de är ohämmat förtjusta i smör. Och äntligen får man veta huruvida det är en myt eller ej att talgoxar i städer sjunger annorlunda än talgoxar på landsbygden. För några höstar sedan häpnade vi fågelskådare när vi på östkusten blev vittnen till att rastande, utsultna talgoxar angrep kungsfåglar och hackade ur hjärnan på dem och åt upp. I sin bok ger Brodin fler exempel på talgoxen som "rovfågel".

Anders Brodin är inte bara kunnig i ämnet utan skriver också mycket bra om hur denna lilla fågel överlever i en värld fylld av faror tack vare sin läraktighet och uppfinningsrikedom. Boken är mycket lättläst, och jag kan inte annat än varmt rekommendera den. Överväg att köpa två exemplar, en till dig själv och en att ge bort som present till någon naturintresserad bekant.

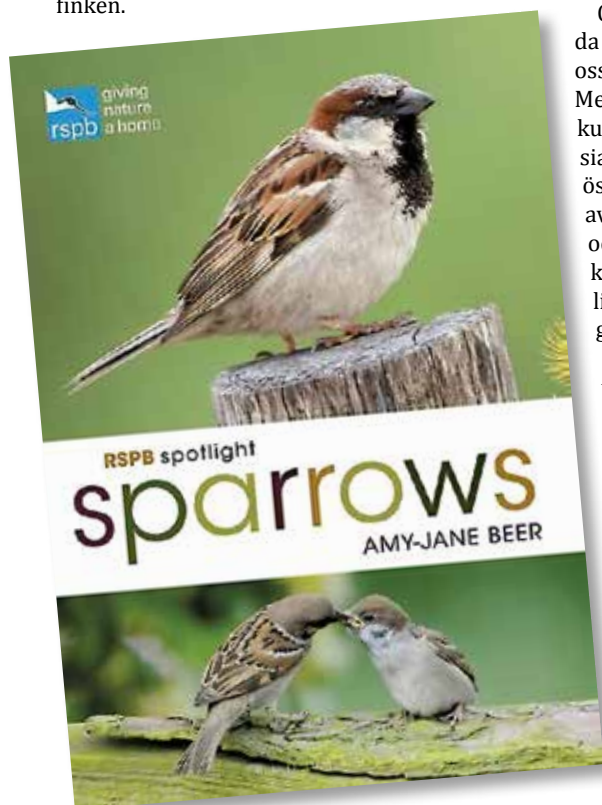
MIKAEL ARINDER

RSPB Spotlight Sparrows

Amy-Jane Beer
Bloomsbury 2019
Häftad 128 sidor
Adlibris 185 kr

Sparvar äro icke att förakta! Ändå har vi gjort det i tusentals år. Vi har sett ner på dem för att de inte är vackra med fina färger och inte kan sjunga men mest för att de äter upp våra grödor och smutsar ner och är fräcka nog att leva nära oss. De är allmänt "för många" och enligt en del människor inte ens värda att studera. Vanföreställningar, okunskap och fördomar råder det ingen brist på hos vår art.

Den som ännu föraktar dessa fåglar i vår närhet borde läsa den här boken. En direktöversättning till svenska av bokens titel skulle inte fungera. Den handlar om de två *Passer*-arterna i vår närhet, *house sparrow* och *tree sparrow* men den senare är ju för oss en fink, alltså pilfinken.

Boken är i formatet 218 x 148 mm och bara på 128 sidor. Men den är innehållsrik och tar upp "alla" aspekter på gråsparvars och pilfinkars liv och död, deras förhållande till oss och situation i nuläget. Även om man länge intresserat sig för fåglar finns här detaljer att lära av och sådant som man kanske inte tänkt på. Texten är välformulerad och informativ. Kapiteln är korta och rikt illustrerade och kan passa en bred läsekrets. Bläddrar man i boken kan den kanske påminna om internetsidor. Uppläggandet liknar något det som finns i *Trädgårdsdjur; myllret och mångfalden som växterna älskar* som också recenserats i detta nummer av Anser.

Men, som sagt, mycket finns här att inhämta: hur våra band knöts när jordbruket inleddes, hur väldigt spridda arterna är, sparvkroppens alla delar, deras sinnen, vardagslivets interaktioner och kamp för överlevnad, föda, läten och häckning. Och boken tar upp Maos vansinniga kampanj mot pilfinken i Kina, arternas roll i kulturella sammanhang och deras uppgång och populationsfall.

Gråsparven anses vara världens mest spridda fågelart och den har dragit enorm nytta av oss och vi kallar den rentav *Passer domesticus*. Men det är genom våra introduktioner den kunnat inta stora områden bortom den euroasiatiska landmassan efter ursprung i Mellanöstern: Nord- och Mellanamerika, en stor del av Sydamerika, södra Afrika, östra Australien och Nya Zeeland. Där har vi den, på sex av sju kontinenter. Pilfinken har vi bara tagit till ett litet område i USA, Filippinerna och sydöstligaste Australien.

Boken är rikt och utmärkt illustrerad, vältryckt i Indien, skriven på bra prosa och ingår i en behövligt allmänbildande serie (inte bara om fåglar) i samarbete mellan The Royal Society for the Protection of Birds (RSPB) och förlaget Bloomsbury.

ARNE OHLSSON

Trädgårdsdjur: myllret och mångfalden som växterna älskar

Marie Dacke & Låtta Skogh
Roos & Tegner förlag 2020
Inbunden 143 sidor
Bokus 199 kr

Stadsodling, miljömärkning, ekologiska grönsaker, trädgårdsprogram på TV och ett stort intresse för djur och natur i Sverige gör att boken *Trädgårdsdjur – myllret och mångfalden som växterna älskar* bör bli en given present inte bara till trädgårdsägaren utan även till den lägenhetsboende som kanske på sin balkong eller kolonilott vill underlätta för djurlivet.

Marie Dacke och Låtta Skogh bjuder läsaren på en sprakande upplevelse. Likt snabba internetsidor så fylls boken av fina fotografier, små faktarutor, nyttiga tips och en mångfald av ämnesområden. Det märks att författarna är kunniga (Marie Dacke är professor i sinneshiologi och Låtta Skogh är doktor i neurobiologi), ämnesområdena är många och informationen rolig och pedagogiskt presenterad. Läsaren möts av kapitel som "Maxa blomstertiden", "Vildbin och deras barnhem", "Grönt är gott", "Fågelsång och fågelliv" och "Trädgårdsdjur med jaktinstinkt".

Man kan säga att det hela tiden är en blandning av fakta (som t.ex. "Vad är nektar och pollen?"), praktiska tips (om t.ex. blommor med olika blomningssäsong), ritningar (på t.ex. bihotell och fladdermusholk) och små artistor (som t.ex. "Några vanliga fjärilar").

Det är lite av mycket, en god allmänbildning och något som frestar och lockar till engagemang men jag saknar en del fördjupning. Ibland känns det som om det går lite väl fort, man bläddrar snabbt igenom de lockande sidorna. Kanske mer ritningar, artistor,

internettips (fågelföreningar, insektssidor, Artportalen) hade kunnat få plats på lite fler sidor. Men det är kanske tidens tempo att det mesta skall vara lättsmält och "lite av varje"?

Trots denna anmärkning är det som sagt en inspirationsbok som är både enkel och lite avancerad på samma gång. Både lärobok och läsning i trevlig kombination som lockar till eget hantverk, jag byggde t.ex. ett eget bihotell strax efter läsningen.

PETER ELFMAN

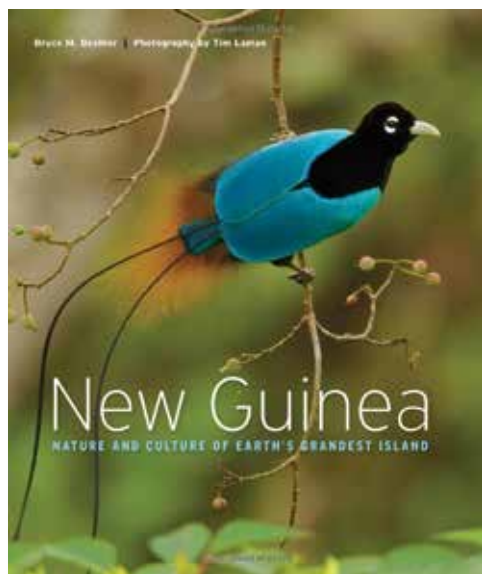
New Guinea : Nature and Culture of Earth's Grandest Island

Text: Bruce M. Beehler, Foto: Tim Laman
Princeton University Press 2020

Inbunden 376 sidor

Adlibris 273 kr

Nya Guinea är visserligen inte världens största ö - det är som bekant Grönland - men Nya Guinea är vår planets näst största ö och förmodligen den mest storslagna ("grandest") - det hävdar iallafall författaren. Som framgår av bokens titel är det här inte främst en bok om fåglar, som visserligen avhandlas i ett trettiosidigt kapitel med titeln "Ornithology". Nej, den här boken

har ett betydligt bredare upplägg, med 18 kapitel om bland annat historia, geologi och klimatologi, via kapitel om botanik, insekter, fiskar och däggdjur till de olika folkstammar som lever på ön. Även liv i angränsande hav, samt framtiden för ön och dess befolkning tas upp i ett par avslutande kapitel.

I kapitlet "Herpetology" får vi veta att det finns 815 arter inom denna kategori. Nya Guinea har länge betraktats som farligt att besöka, bl.a. på grund av förekomst av saltvattenskro-

kodil och ca 55 arter giftormar, där dock ca hälften är havsormar. För mig låter detta dock inte mycket värre än i Australien. Ametistpyton är den största ormen på Nya Guinea, som enligt boken kan bli upp till 7 m lång! Lika lång kan saltvattenskrocodilen bli. Den kan väga 1,5 ton och är ett av de absolut farligaste djuren på Nya Guinea, fränsett människan. Bland giftormarna märks bl.a. papuansk taipan samt två arter med det skräckinjagande namnet *death adder*, varav *smooth-scaled death adder* är ansvarig för de flesta fall av allvarliga ormbett på Nya Guinea. *Death adders* har ett mycket potent neurotoxin.

Nya Guineas fågelfauna omfattar 769 arter varav 365 är endemer. Släktskapet med asiatiska fåglar är mycket begränsat, istället har öns fågelfauna mycket mer gemensamt med den australiska fågelfaunan. 60 arter flyttar från östra Asien för att övervintra på Nya Guinea eller fortsätta vidare till Australien eller Nya Zeeland. Endast ett litet fåtal av vintergästerna är tättingar, t.ex. brun törnskata samt fors- och östlig gulärta. Majoriteten är vadare. 33 arter från Australien och Nya Zeeland flyttar till Nya Guinea under den sydliga vintern, bl.a. flera arter gökar, en biätare och ett par juveltrastar. Inte oväntat får paradisfåglar och lövsalsfåglar ett par egna underkapitel med intressanta uppgifter om deras spelplatser och i många fall spektakulära spelbeteenden. Här finns också många fina bilder! Familjen honungsätare har 65 arter på Nya Guinea och anses spela en viktig roll som pollinatörer eller spridare av fröer. En udda fågelart är *hooded pitohui* - den är den först upptäckta giftiga fågeln. Det har visat sig att fågelns fjädrar och skinn innehåller ett potent neurotoxin, homobatrachotoxin. Detta toxin är identiskt med toxinet hos pilgrodan i Sydamerika. Toxinet får fågeln i sig genom att äta en liten skalbagge. Det spekuleras i att detta skulle kunna vara en skyddsmekanism bl.a. gentemot ormar.

Kapitlet "In the Field" tar oss bokstavligen ut i fält på en expedition i Foja-bergen i norra Västpapua, i ett av Nya Guineas mest jungfruliga och utforskade områden. Det är fascinerande läsning, både vad avser de strapatser som expeditionsmedlemmarna får utstå och de belöningar de får i form av upptäckter av nya arter för vetenskapen och upplevelser av ett område opåverkat av människan.

Boken innehåller även flera intressanta kapitel om Nya Guineas befolkning. Det anses att de första människorna kom till Nya Guinea för mellan 47 000 och 65 000 år sedan. Under årtusenden kom olika vågor av immigranter och spred sig över ön. Många av dem blev isolerade i smärre grupper, på grund av höga berg, svårframkomlig terräng och strida floder. Detta har bidragit till uppkomsten av ett mycket stort antal språk, uppskattat till ca 1060 (!) olika språk, som tillhör 17 olika språkfamiljer - mer än vad som finns i hela Afrika!

Ett kapitel beskriver i färgstarka ordalag och med fin humor livet i byn, det lilla samhället ofta långt ifrån större orter. Det förefaller vara en mycket enkel och knapp tillvaro för innevånarna men byggd på en fin social och materiell gemenskap. Och enligt författaren visar dessa små byar, trots sina knappa tillgångar, ofta en stor gästfrihet gentemot besökare.

Att Nya Guinea, med tillhörande öar, har jordens atrikaste tropiska korallrev är förmodligen inte så välkänt. Det är därför bra att detta ägnas ett eget kapitel. Förutom den stora artrikedomen har Nya Guineas korallrev fördelen att vara betydligt mindre kommersialiserat än Stora Barriärrevet utanför Australien.

Det avslutande kapitlet tar upp olika aspekter på Nya Guineas framtid och är en oroande läsning. Ön har hittills varit relativt hyggligt förskonad från omfattande skogsskövling, oljepalmsplantager och gruvbrytning, framför allt p.g.a. sin relativa otillgänglighet. Men nu väntar med stor sannolikhet nya tider med "ambitiösa" vägbyggen i Västpapua, utökad gruvbrytning och oljeutvinning i kustnära hav. Nya Guineas låglandsregnskogar är attraktiva för skogsbolag från stora närbelägna länder. Och efter skövling av dessa mycket rika biotoper finns ju alltid möjlighet att anlägga oljepalmsplantager.

Sammanfattningsvis behandlar boken, på ett intressant och lättillgängligt sätt, många aspekter på Nya Guineas geologi, fauna och flora samt befolkning. Boken är rikt illustrerad med många fina foton av djur, natur och människor, som bara det gör den värd att införskaffa. Kapitlet om fåglar har många spektakulära foton av paradisfåglar och andra vackra och intressanta arter. Jag kan varmt rekommendera boken för alla som har intresse av denna fantastiska ö, som med rätta kan betraktas som den mest storslagna!

CARL-AXEL BAUER

"Möt fåglarna öga mot öga!" eller "Titta på fåglar i lagom tempo!"

Falsterbo Fågelstation erbjuder guidningar av två slag. I höst kan du boka en guidning med bl.a. ringmärkningsdemonstration i fyrträdgården på tel. 040 47 37 03 eller via falsterbo@skof.se.

Varje lördag och söndag t.o.m. söndagen 25 oktober arrangeras dessutom guidad fågel-skådning utanför fyrträdgården "rakt under flyttfågelsträcket". Guiden finns på plats från kl 8 och fram till lunchtid. Man kan komma när man vill, ingen förhandsanmälan behövs och det är gratis. Givetvis är det "corona-avstånd" som gäller.

Enkelhet i färgpaletten

Varför finns det så få enfärgade fåglar? Sannolikt därför att alla dessa signaler från olikfärgade delar av fjäderbeklädningen har och har haft störst framgång för arten och individen. Varje detalj i fjäderdräkten torde ha sin betydelse. Den ultimata färgpaletten måste rimligtvis vara nutidens tio tusen fågelarters fjäderskruddar, och hos alla de arter och former som kommit och gått sedan dinosauriernas tid. Deras skönhet är överväldigande och ytterst få är nog de varianter på färgkombinationer och färger som inte finns hos någon art, någonstans. Och ändå är de inte designade utifrån evolutionär medvetenhet i vår bemärkelse, inte heller av John James Audobon eller Roger Tory Peterson, Lars Jonsson eller Dan Zetterström!

Men de som bara har en enda färg, om vi begränsar oss till vår fauna? Fåglar där inte ögonbrynstreck eller stjärtspets eller övergump avviker det minsta. Ja, nog är listan kort. Fågelarter helt i rött eller gult, blått eller grönt eller brunt, nej inga finns som vi vet. Men ska man hitta mono-

kroma faunamedlemmar måste man också hålla sig till fjäderbeklädningen och i stort sett räkna ifrån näbbar och ben. Och man måste hålla sig till individer i mogen ålder, ungfåglar brukar avvika. Och listan på antalet färger blir ännu kortare: svart och den raka motsatsen vit. Eller uttryckt på annat sätt, nog artar sig detta lilla ämne till en lektion i subtraktion, som en lovsång till minustecknet.

På den avsmalnande vägen mot målet i form av en artlista av hos oss regelbundna arter (häckande/årsvissa) i en enda kulör, oavsett skifte mellan vinterdräkt och sommardräkt, är vi strax framme. Vi tar de vita först: knölsvan, sångsvan, tundrasvan (eller mindre sångsvan med ett långt mindre naturromantiskt namn) och numera också ägretthäger. (Någon individ av fjälluggla kan nog också vara helvit - och då låter snöuggla finare). Och så har vi de svarta: sothöna, koltrast (men bara utfärgade hannar), korp och råka. Summa summa blir att åtta arter är allt som är kvar!

ARNE OHLSSON
LUND

Vit i all enkelhet – ägretthägern.
Foto: P-G Bentz/Sturnus.se.

De nya jakttiderna dröjer

Som vi tidigare nämnt har en beredning av nya jakttider pågått sedan hösten 2019. SkOF har inte varit egentlig remissinstans men vi har ändå yttrat oss till Naturvårdsverket som varit beredningens huvudman. Avsikten var att de nya tiderna skulle gälla från och med jaktåret 2020/21, alltså fr.o.m. 1 juli 2020.

Under resans gång lyftes flera förslag som SkOF fann anmärkningsvärda och som vi (och många andra) reagerade negativt på. Det förslag som väckte störst motstånd bland den breda massan var förslaget om att återinföra jakt på ekorre (och hermelin). Bland fåglarna var förslagen om återinförd jakt på enkelbeckasin, förlängd jakttid för flera andarter och införande av jakttid på den tidigare totalfredade snatteranden något av det som SkOF agerade emot.

Slutbetänkande från Naturvårdsverket dröjde och en anledning var nog att den nya rödlistan presenterades under våren. I denna hade flera arter, som i tidigare remissutgåvor hade föreslagits få jagas, klassats som hotade i kategorin sårbar, nämligen bläsand, kricka och havstrut.

När det slutgiltiga förslaget från Naturvårdsverket nådde regeringen – som ytterst ska fatta beslutet – hade det hänt en hel del som måste uppfattas som positivt för oss och fåglarna. Förslagen om fortsatt allmän jakt på de rödlistade arterna som nämnts ovan var borta. De skulle alltså undantas från de jaktbara arterna tillsammans med bl.a. gråtrut. Även förslaget om allmän jakt på enkelbeckasin var borta lik-

Den allmänna jakten på björktrast finns tyvärr kvar i förslaget.
Foto: P-G Bentz/Sturnus.se.

som det kontroversiella förslaget om jakt på ekorre och hermelin. Kvar fanns dock förslaget om införande av jakttid på snatterand, och den allmänna jakten på björktrast fanns också kvar. Det var negativt.

Slutbetänkandet måste ändå anses som övervägande positivt för oss och fåglarna. Men ännu är inte sista ordet sagt. Jägarorganisationerna lär vara missnöjda och kanske är det påtryckningar från dem som förmått Regeringskansliet att via Näringsdepartementet gå ut med ännu en remissomgång. Yttrande ska vara inkomna senast 5 oktober och för vår del gäller det nog främst att värna de positiva förslag som ingår i slutbetänkandet.

KENNETH BENGTSOHN
ARLÖV

Istidsfågel i dagens ljus

Att hålla en 46 000 år gammal berglärka i handen måste vara helt speciellt. Men det hände sig i Sibirien. Permafrosten, den eviga (?) tjälen, döljer mycket och framme i ljuset öppnar fynden ett fönster till det förflutna som är nära nog svindlande. Tidsresor har alltid fascinerat oss.

För 46 000 år sedan rådde istid. Det var de sågenomspunna mammutarnas, mastodonternas och ullhåriga noshörningarnas tid. Av istidsfaunans stora djur finns inte många kvar, men i norr överlevde åtminstone myskoxar och renar människans intåg. Så fanns förstås mindre djur och fåglar. En liten fågel grävdes fram av en slump när två män letade mammutbetar. En så liten varelse har aldrig tidigare påträffats under sådana omständigheter. Naturens nedbrytning och asätare brukar snabbt ta hand om en liten död fågel. Men här råkade omständigheterna vara opti-

Berglärkan har legat nedfryst i 46 000 år innan den grävdes upp i Sibirien 2018.

Foto: Love Dalén/Stockholms universitet.

Fotnot: Den välkända kol 14-metoden för att mäta tiden används flitigt och ger resultat till ca 60 000 år tillbaka (dock inte längre). Forskarna mäter hur långt det radioaktiva sönderfallet hos grundämnens isotoper har gått. Metoden uppfanns på 1940-talet av den amerikanske professorn i kemi Willard Frank Libby (1908–1980) som belönades med Nobelpriset 1960.

mala för att eftervärlden skulle få skymta en svunnen värld. Den förefaller ha blivit infrusen så gott som direkt efter sin död.

Det var i september 2018 som fyndet gjordes. (Communications Biology, Live Science, CTV News etc.) Det finns en kommersiell marknad för mammutelfenben, men de två ryska herrarna hade sällskap av Love Dalén, professor i evolutionär genetik i Stockholm. Detta hände i nordöstra Sibirien, nära floden Indigirka och byn Belaya Gora. Fågeln som råkade grävas upp var i mycket gott skick, "som om den dött några få dagar tidigare", som Dalén uttryckt det.

Fältkännetecknen var givetvis inte så tydliga efter infrysningen, så det blev DNA-analyser av fjädrar och 50 mg vävnad. Analyserna tar sin tid för att undvika förhastade slutsatser om arten och tiden. Det är ett avancerat pusslande, för att uttrycka det mycket milt. Nu i år vet vi så mycket mer. Kol 14-metoden tar oss med på en resa genom millennier och det blev alltså 46 000 år tillbaka. Fågeln DNA-rester visade tydligt att den är en hona av berglärka *Eremophila alpestris*. Den såg ut som dagens berglärkor men hade, som vi vet, annorlunda och fler storväxta grannar än i nutid. Den framlevde sina dagar i ett öppet landskap av stäpp och tundra. Idag finns den trädlösa tundran kvar i norr, följd av det väldiga skogsområdet tajgan söderut och därefter öppna marker igen på stäppen. Den "uppdelningen" påbörjades när istiden ebbade ut för ca 11 000 år sedan. Dagens berglärkor finns på tundran och stäppen med olika underarter som torde ha utvecklats vid just denna tid. Arten har idag en vid utbredning i Eurasien och Nordamerika. Några få individer brukar övervintra på Skånes västkust.

Dagens berglärka finns fortfarande bland annat på den ryska tundran.
Foto: Bengt Grandin.

Efter 46 000 år i det fördolda har den lilla kroppen av en berglärka rest från sitt sommarviste på istidsjägarnas och mammutarnas tid på tundran till vetenskaps-

männens laboratorier och medias uppmärksamhet.

ARNE OHLSSON
LUND

SkOF Res 2021

Albanien 1–8 maj

Fåglar, orkidéer och kultur

Reseledare: Tommy Holmgren

Pris: 18 500 kr (enkelrumstillägg: 2 500 kr)

I priset ingår: Flyg, transporter under resan, del i dubbelrum på hotell, all mat från middag första dagen till frukost sista dagen samt lokal fågelguide.

I fågelväg kommer vi att kunna se krushuvad pelikan, kohäger, rallhäger, dvärgrördrom, dvärgskarv, ormörn, balkansångare och kanske stenhöna och murkrypare.

Dessutom bjuder Albanien på en mängd orkidéer.

Detaljerat dagsprogram och anmälan på
www.skof.se.

Scanbird

Teknisk arrangör och kontakt:

Scanbird ApS

Telefon: +45 234 234 04

Hemsida: www.scanbird.com

Email: scanbird@scanbird.com

Skördemetod drabbar fåglar

Alla människor tycker inte om oliver, men produktionen av olivträdens små frukter och framställningen av olivolja är mycket omfattande. Vi har hållit på med detta i mer än 6 000 år, kanske längre, och *Olea europaea* är verkligen en karaktärsväxt i Medelhavsländernas landskap. Ett träd kan avkasta uppemot 100 kg av de små frukterna per år. Och träden kan bli gamla, de äldsta anses vara 3 000 år där de står med sina knotiga stammar. Även vi nordbor importerar och konsumerar olivprodukter i stor omfattning och vi har upptäckt deras nyttiga egenskaper.

Traditionellt har oliverna skördats manuellt genom att man försiktigt krattat ner dem från grenarna. Men detta är inte så rationellt och effektivt i våra dagar. Istället finns väldiga skördetröskor som suger in

frukterna. Men ut från dessa kommer inte bara frukterna utan också blad, små kvistar – och döda fåglar av åtskilliga arter. Problemet är att maskinerna används på natten när det är svalare eftersom detta anses bevara olivernas arom bättre. Då sitter många fåglar på nattkvist. Många är flyttare, kanske på väg till eller från oss. I stora områden finns miljontals olivträd i stället för de skogar som en gång fanns och där borde fåglarna ha möjlighet att gå till ro för natten. Men i skördetid förvandlas natten till ett inferno med de stora maskinerna som låter hemskt, har bländande ljus och suger in de paralyserade fåglarna som dödas. Synen av skördeutfallet med döda fågelkroppar är bedrövligh. Försök att före skörden skrämja iväg de vilobehövande fåglarna har inte varit lyckade.

Nyskördade oliver och fåglar dödade på nattkvist. Foto: Junta de Andalucia/EcoWatch.

Grå flugsnappare är en art som drabbas av nattliga skördemetoder. Foto: P-G Bentz/Sturnus.se.

Inte minst förra året rönt detta internationell uppmärksamhet. Ännu en hemskhet som drabbar fåglarna i södra Europa, vare sig de är lokala fåglar eller fåglar på flyttning. Men i oktober 2019 beslöt Spanien att förbjuda detta sätt att skörda oliver och ge fåglarna en chans att sova natten igenom. Bara i Andalusien visar beräkningar att kanske 2,6 miljoner fåglar miste livet under en säsong, som en bieffekt av en alltför effektiv skördemetod. Givetvis är detta oacceptabelt.

Sommaren 2020 låter den portugisiska regeringen meddela att den skadliga metoden är förbjuden fr.o.m. säsongen 2020–2021, som pågår från oktober till mars. Där, på motsvarande en femtedel av Sveriges yta, torde uppemot 100 000 fåglar ha blivit skördemaskinernas offer, oavsiktligt men sorgligt. Frivilliga från naturvårdsorganisationer har lovat att vara ute i

mörkret kommande höst och vinter för att kontrollera om bönderna följer förbudet. I och för sig var dödandet olagligt redan tidigare men det gäller ju att få stopp på skördandet nattetid och inte bara skylla på att det inte var meningen med fåglarnas olycka.

Olivkvisten är en fredssymbol människor emellan men borde också kunna gälla för förhållandet till det vilda. Men det hela utspelar sig i den del av världen där människans omvandling av naturen gått allra längst.

ARNE OHLSSON
LUND

Fira förtrollande försommarmorgon

Ni har väl inte missat att uppleva någon gökotta under den gångna sommaren? Försommardagens gryning och morgontimmar i maj och början på juni bjuder närmast på årsgångens finaste upplevelser. Detta har vi förtjänat efter vinterns vresighet. Så intensiv är fågelsången så dags, med utbasuneringen av revir som gäller under den nya dagen. För oss med passion för fågellivet är ju morgonkören välkänd. Men för att det ska kallas gökotta krävs ett arrangemang där deltagarna är inriktade på att ta till sig fågelsången i allmänhet och gökens tvåstaviga rop i synnerhet.

Att ordna morgonutflykter med benämningen gökotta har i detta syfte faktiskt gjorts mångenstädes i landet sedan något århundrade. Men hur började det? Ursprunget anses oklart. Var fåglarna det viktigaste eller var det den sociala samvaron, mötesfriheten och frukosten vid en annorlunda utflykt? Slank det ner en eller annan kaffegök!? En sup för göken! Gökottan kan ha haft ursprung i någon hednisk idé men sedan kom kyrkan in i bilden. Prästerskap har arrangerat gökottor och gör så än idag på sina håll i Sverige. Men så har kristenheten gång på gång tagit över högtider och traditioner med annat ursprung och inte känt någon skam över det.

Det är flera folkrörelser och ideella föreningar som engagerat sig i gökottor. Ofta har det varit upplagt som en årlig traditionell högtidsstund när naturen är som allra finast och mest intensivt levande, när skönheten kan upplevas oändlig i gryningsljuset och den bevingade morgonkören. Den populäraste dagen för gökotta har varit Kristi Himmelsfärdsdag, alltid på en torsdag 40 dagar efter påsk, eller under pingsten. Idén utvecklades runt förra sekelskiftet och lever än. Även om de flesta människor var-

ken vill stiga upp så tidigt som krävs eller är fågelintresserade, har nog de flesta hört ordet. Man kan googla fram uppgifter om gökottor runtom i landet och 18 maj i år hade tidningen *Land* en artikel med stor rubrik om "Gökottans ABC – så håller du igång den mysiga traditionen". Oavsett arrangemangets omfattning är det en enastående upplevelse att lyssna till morgonens alla aktiva fåglar och det är inte svårt att få ihop en imponerande artlista.

Kanske är det ett av de bästa tillfällena att väcka intresse för fåglarna och naturens värld och likaså vikten av att skydda allt detta. Idag befinner sig en stor del av befolkningen långt från naturen, fysiskt och upplevelsemässigt. En gökotta 31 maj i år, tillika pingstdagen och mors dag, gav inspiration om sommarmorgonens skönhet och fågelkör till flera av mina vänner som inte är skådare. Det var också en strålande vacker morgon för alla sinnen vid Krankesjön, i Silvåkratornet och gömslet i vassen, på Vombs ängar och på Vombsjöns västra sida.

Tiden för gökottors genomförande är inte heller lång och vädret ska ju vara behagligt den utvalda morgonen. Fågelsångstiden är den korta tiden. Tiden att uppleva, och att minnas.

Ingen annan fågel låter som göken och man kan lätt förstå att den fick huvudrollen i sammanhanget. Men med kunnig exkursionsledare kan kanske fler sångares identitet läras ut under gökottan. Men ibland har det gått över styr! Det finns exempel på brassorkestrar som spelat ute i markerna. Fy vad hemskt att överrösta fåglarna på det viset! Fåglarna måste få ha huvudrollen. En prästs orerande på en gökotta (eller i vanligare sammanhang) är ofta inte på rätt våglängd när det gäller inställningen till naturen och respekt för icke-mänskligt liv.

Gök i ottan.
Foto: Göran Lenz.

Kyrkan brukar inte vara så synlig på barrikaderna i miljödebatten.

Gökottans plats under årtiondenas gång har framhållits av en och annan prominent figur. Under ett par decennier hade den legendariske radio- och TV-personligheten Nils Linnman (1915–2002) programmet *Gökotta* på Sveriges Radio. Det började redan på 1940-talet och återkom då och då långt senare. Det var (åtminstone på 1960-talet) 15 minuter från markerna på lördagsmorgnar kl. 6.05, givetvis med göken som signaturmelodi. Långt senare har *Naturmorgon* uppmärksammat gökottan. Evert Taube (1890–1976) komponerade 1936 sin fint stämningsbeskrivande och skärgårdspoetiska *Vals i gökottan* där fåglar omtalas på 12 av de 24 versraderna.

Själv ordet otta betyder gryning (att stiga upp i). Gökotta emanerar troligen från julotta ett halvår senare när göken befinner sig i sydöstra Afrika.

Gökotta förefaller vara ett helt svenskt fenomen. Utomlands har få hört talas om det, men på www.203TravelChallenges.com finns en förklaring. Den börjar förstäligt med att "Gökotta is an untranslatable Swe-

dish word ...". Eftersom traditionen inte fanns annorstädes fanns ingen anledning att ha ett ord för den förutom på svenska. Men jag tror nog att om universalgeniet William Shakespeare (1564–1616) hade känt till den hade han skapat ett lämpligt ord. Men sedan 1980-talet arrangeras International Dawn Chorus Day första söndagen i maj för att få många människor att avnjuta morgonens fågelkör. Den använder digitala hjälpmedel och är verkligen internationell.

Särdeles mycket folktro och vidskepelse har ju tillvitats göken. Mycket av detta är måhända inte känt hos yngre generationer men kanske kan det mest spridda nonsens om göken nämnas än en gång. När man hör den ropa *ku-ku* så är

södergök – dödergök
västergök – bästergök
östergök – tröstergök
norrögök – sorggök

Och förresten, vilken annan fågel har en egen typ av klocka?

ARNE OHLSSON
LUND

Naturens höstkafferi

Matvanorna hos fåglar är mycket olika. En del är så kallade allätare och de äter alltså nästan allt. Kråkfåglarna är en sådan grupp. Andra fåglar är mycket specialiserade. Gäss är t.ex. gräsätare, skarvar är fiskätare och ugglor lever mest av möss och sorkar.

Bland mindre fåglar brukar man prata om insekts- och fröätare. För fröätarna kan det också handla om bär eller frukter. Men för dessa två grupper finns det många undantag. De flesta av de så kallade insektsätarna är de som finns hos oss under somrarna men flyttar till Afrika under vintrarna – svalor, flugsnappare, sångare och många mindre trastfåglar är sådana. De kårar insekter hej vilt under sommaren men när hösten närmar sig och färden mot Afrika ska börjas, så måste de äta sig feta och fina för att orka med. Svalorna löser detta genom att fortsätta att äta insekter men många av de andra börjar istället äta näringsrika bär –

t.ex. hyllebär (fläder på svenska). Så bli inte förvånad om du ser en flugsnappare, törnsångare eller rödstjärt sitta och kaka bär under sensommaren och den tidiga hösten.

De typiska fröätarna – sparvar och finkar – kan också variera sin diet genom att stoppa i sig en eller annan insekt. Och deras ungar föds som regel upp på insekter eller deras larver. Alltså kan både insekts- och fröätare variera sin kost.

En fågel som vi i Skåne främst känner som bärätare är sidensvansen. De kommer till oss under höstarna och vi ser dem äta rönn- och andra bär, eller fallfrukt på marken. Men under somrarna, när de är hemma i sina skogar i norra Sverige, handlar födan mest om insekter. De fångar då flugor och andra flygfän på samma sätt som flugsnapparna gör. Både sidensvansar och flugsnappare är alltså insektsätare under häckningstiden men byter denna föda, helt eller

Kolutrasten äter gärna rönnbär. Foto: P-G Bentz/Sturnus.se.

Svårtillgängliga bär kräver akrobatisk färdighet. Ringduva. Foto: P-G Bentz/Sturnus.se.

delvis, mot bär eller annan vegetarisk mat under höst och vinter.

Viktiga träd för fåglarna är bok och ek som ger ollon. Hyllebuskar (fläder), rön-
nar och oxlar ger näringsrika bär. Det finns
också flera olika typer av körsbärsträd, bl.a.
fågelbär (trädet heter så) vars bär gillas
skarpt av bl.a. starar och faktiskt även fisk-
måsar. Den senare kan sägas vara allätare
och det kan se lite udda ut när fiskmåsar

svärmar runt ett körsbärsträd eller till och
med sätter sig på grenarna och kakar bären.

Vildväxande rosor, t.ex. vresrosor, ger
frukter som kallas för nypon. Dessa är
mycket populära hos flera finkarter och
grönfinken är nog den som gillar nyponen
bäst. De mumsar sig igenom nyponet för att
komma åt fröna inne i fruktköttet. Bords-
skicket är kanske inte alltid det bästa och
man ser lätt att en grönfink ätit nypon om
den kan studeras på närhåll. Näb-
barna är kladdiga av nyponfruktkött
och ringmärkare ser det ofta under
höstarna. Ringmärkarnas händer och
ibland kläder blir också ofta blålila när
fångade fåglar hanteras under höstar-
na. Det handlar då om rödhakars och
andra fåglars spillning som färgats
blålila efter att de har ätit hyllebär.
Och en fångad fågel bajsar gärna på
ringmärkaren!

Grönfinkar som ätit nypon. Foto: Kenneth Bengtsson.

KENNETH BENGTSSON
ARLÖV

Alan Harris

Alan Harris, konstnär på heltid sedan 1980, är mest känd som illustratör och har bidragit till mer än 70 böcker och tidskrifter.

Han målar även detaljrika fåglar som en del av landskapet, deras värld. Alan ringmärker och skådar flitigt sedan tonåren i Lee valley på gränsen mellan Essex och Hertfordshire i sydöstra England.

En stor del av mitt liv har varit inriktat på fåglar, allt sedan jag var liten pojke. Först var det ändarna i den närbelägna dammen och sen när jag kunde röra mig mer fritt fångslades jag av ugglor. Jag var ute de flesta kvällar på spaning efter traktens ugglor och kände så småningom till varje hålträd. Jag gillade också att klättra i träden. Om jag inte var ute på spaning efter

fåglar och deras bon satt jag hemma och tecknade fåglarna jag sett men oftare dem som jag hoppades få se.

Skolåren passerade revy, favoritämnen var geografi och biologi och under tiden upptäckte jag att jag var bra på att teckna. Min akademiska väg avsmalnade mot konstskola – jag var inte bra på så mycket annat. Vid 14 års ålder kom jag i kontakt

med Rye Meads Ringing Group och då var saken klar: ringmärkning och fågelstudier blev mitt liv. Men jag måste livnära mig och kombinerade fågelstudier och teckning. Det ena gav det andra. På 1980-talet ökade efterfrågan starkt på bestämningsguider. Jag insåg genom ringmärkning att många böcker inte visade de vanligaste fjäderdräkterna, exempelvis vadarna i höstdräkt, särskilt inte juvenila fåglar och hur många andra fåglar ser ut på hösten. Då upptäckte jag att hannen av svartvit flugsnappare inte är svartvit på hösten och att rödstjärthannen inte är så färgstark då. Svenssons ringmärkningsguide klargjorde hur det ligger till: ruggning och ny fjäderskrud. Sedan dess har större delen av mitt arbetsliv ägnats åt att noggrant

göra research om fjäderdräkters detaljer och att avbilda dessa för bestämningsguider. Om jag är känd för något inom fågel-skådarkretsar är det nog för detta.

Ni kan se mina illustrationer i ett antal fälthandböcker och jag strävar efter att de ska vara exakta och användbara. Illustratören bestämmer inte vilka avbildningar som ska vara med men får en lista på dräkter och vinklar. Utöver att göra dessa teckningar så levande som möjligt är det konstnärliga bidraget att göra planschen estetiskt tilltalande. Men tecknaren arbetar på uppdrag för att uppnå precisa resultat.

Jag tror att uppskattning av konst kom till mig mycket senare, och jag tyckte om att placera fågeln i ett landskap, eller

måla ett landskap med fåglar som en del av det. Detta verkade rentav motsatt till mitt arbete för fågelplanscher. Ofta är fåglarna små, så som jag möter dem i fält på avstånd. Ibland handlar det om korta upplevelser – en gök landar nära mig när jag letar efter en rörsångares bo i gryningstimmen. Sådana ögonblick fastnar i minnet. Därmed inte sagt att jag inte avbildar levande modeller. Under perioder har jag arbetat mycket i fält. Det har gett nya insikter, kanske användbara till någon

plansch, eller det var det rena nöjet att fånga ett ögonblick i en fågels liv. Jag brukar inte skissa med sikte på en målning men den kan växa fram ur skisserna.

Målningarna skiljer sig ju från fågelplanschererna genom att jag bestämmer allt själv. Jag har inte samma press på mig och man lär sig något från varje målning. Den friheten gör att konstnären kan lägga in lite av sina egna tankar, erfarenheter och önskemål.

(Översättning: Arne Ohlsson)

Alan Harris (född 1957)

alanharrisbirdartist.co.uk
alanjohn_harris@lineone.net

Alans verk:

1. Aquatic! - *watercolour and gouache, detail.* (Sidan 60).
2. Skomer Swallows - *watercolour and gouache, detail.* (Sidan 61).
3. Goosanders on the flood relief - *acrylic.* (Föregående uppslag).
4. Snipes in winter - *watercolour and gouache.* (Ovan).
5. The Pendeen Daurian - *watercolour and gouache.* (Motstående sida).

LOKALKLUBBARNAS PROGRAM HÖSTEN–VINTERN 2020

*Alla SkOF:s medlemmar är välkomna att delta i lokalklubbarnas programverksamhet.
Om inte annat anges gäller ordinarie samlingsplats.*

På grund av pågående covid-19-pandemi och rekommenderade förhållningssätt från myndigheterna har en del lokalklubbar valt att avvakta med att fastslå höstens och vinterns program.

Ändringar kan komma att ske i sista minuten. För aktuell information hänvisas till respektive lokalklubbns hem- och facebooksidor.

Datum	Programpunkt	Arrangör
September		
5	Rovfåglar på Ljungen. Samling kl. 09.00 på Ljungens parkering.	LFK
6	Rovfåglar vid Havgård med omnejd. Samling Ica Hörby kl. 7.00.	Gjuse
9	Fåglarna längs Linnérundan. Samling kl. 08.00 på p-platsen naturum Vattenriket, Kristianstad.	Nö SkF
12	Fåglar i Falsterbo med fokus på rovfåglar. Samling kl. 07.00 på Västra Stationstorget i Lund.	Gladorna
13	Andfågelräkning i Finjasjön, Våtmark Magle och Våtmark Stoby. Samling kl. 9.00 på p-platsen Hovdala.	GBF
13	Sträckskådning med Greger i Juleboda. Samling på p-platsen Juleboda kl. 06.30.	Nö SkF
16	Fåglarna längs Linnérundan. Samling kl. 08.00 p-platsen naturum Vattenriket, Kristianstad.	Nö SkF
19	Skånes västkust. Samling kl. 08.00 på Bibliotekets parkering i Ystad.	Coccothraustes
20	Fåglarna längs Linnérundan. Samling kl. 08.00 på p-platsen naturum Vattenriket, Kristianstad.	Nö SkF
23	Fåglarna längs Linnérundan. Samling kl. 08.00 på p-platsen naturum Vattenriket, Kristianstad.	Nö SkF
26	Höstfåglar i Ulrikas hemmamarker. Samling kl. 08.45 samåkningsparkeringen vid Ica i Arkelstorp.	Nö SkF
27	Sövdesjön runt. Samling 08.00 på p-platsen vid Sölvegatan, Lund.	LFK
27	Fåglarna längs Linnérundan. Samling kl. 08.00 på p-platsen naturum Vattenriket, Kristianstad.	Nö SkF
30	Fåglarna längs Linnérundan. Samling kl. 08.00 på p-platsen naturum Vattenriket, Kristianstad.	Nö SkF
Oktober		
10	Näsbyholmssjön. Samling kl. 08.00 på parkeringen vid Näsbyholmssjön.	Coccothraustes
11	Brantevik. Samling kl. 08.00 på p-platsen vid Sölvegatan, Lund.	LFK
24	Mittskåne. Samling kl. 08.00 vid Västra Stationstorget, Lund.	Gladorna
25	Nordvästskåne med Bjäre och Kullaberg. Samling på p-platsen vid Sölvegatan, Lund	LFK
November		
8	Vindexkursion. Samling kl. 08.00 vid p-platen på Sölvegatan, Lund.	LFK
14	Hagestad. Samling kl. 09.00 vid Tykeåns mynnings parkering.	Coccothraustes
14	Kräkenabben. Samling kl. 08.30 vid Västra Stationstorget, Lund.	Gladorna
December		
5	Fyledalen. Samling kl. 09.00 vid betongplattan/gamla tegelbruket.	Coccothraustes
6	Örn och gåsexkursion. Samling kl. 09.00 på parkeringen vid Sölvegatan, Lund.	LFK
12	Lussefika med korvgrillning i Fyledalen. Samling kl. 08.00 vid Västra Stationstorget, Lund.	Gladorna
26	Hallands Väderö. Anmäl dig senast 15 november till Olle Holst 0705- 212707, max 12 deltagare.	LFK

Foto: P-G Bentz/Sturnus.se.

Lokalklubbar i Skåne

GÖINGEBYGDENS BIOLOGISKA FÖRENING (GBF) www.gbfnatur.se
Kontaktperson: Håkan Winqvist, 0725 79 48 66, familjen.winqvist@telia.com

KULLABYGDENS ORNITOLOGISKA FÖRENING (KOF) www.kof.nu
Samlingsplats: ICA Maxi (fd Brännborns), Ängelholm
Kontaktpersoner: Mats Peterz, 0706 47 31 21, info@kof.nu

LUNDABYGDENS FÅGELKLUBB (LFK) www.lundabygdensfagelklubb.se
Samlingsplats: P-platsen vid KFS, Sölvegatan 22 F, Lund (mitt emot Ekologihuset).
Kontaktperson: Lars G R Nilsson, 0706 96 51 80, lgrn@bredband.net

MALMÖORNITOLOGERNA (MO) www.malmorn.se
Samlingsplats: P-platsen vid Själlandstorg (korsningen Roskilde-/Margaretavägen).
Kontaktperson: Sven-Erik Svensson, 0706 65 64 32, sven Erik.svensson1949@gmail.com

NORDÖSTRA SKÅNES FÅGELKLUBB (NÖSFK) www.spoven.com
Samlingsplats: Parkeringen vid naturum i Kristianstad.
Kontaktperson: Evert Valfridsson, 044-32 30 45,
evert.valfridsson@naturskyddsforeningen.se

RINGSJÖBYGDENS FÅGELSKÅDARE (GJUSE) www.gjuse.se
Samlingsplats: Parkeringen vid ICA Kvantum i Hörby.
Kontaktperson: Lars-Olof Nilsson, 0723 93 74 14, lars-olof.nilsson1@comhem.se

COCCOTHAUSTES (Co) – FÅGLAR I SYDÖST
Samlingsplats: Meddelas i programmet.
Kontaktperson: Bengt Celander, 0709 29 95 88

GLADORNA – NÄTVERKET RAPPHÖNAN SKÅNE
Samlingsplats: Västra Stationstorget Lund (baksidan av tågstationen).
Kontaktpersoner: Monica Pedersen, 0735 50 61 47, m0nick@hotmail.com
Eva Engberg, 0708 25 66 50, seeveg@gmail.com

PROGRAM HÖSTEN 2020

Välkommen till SkOF:s måndagskvällar på Ekologihuset, Sölvegatan 37 i Lund!

Föredragen börjar kl. 19.00 och sista insläpp sker ca kl. 19.15. Därefter går det inte att komma in eftersom ytterdörren är låst. Parkering sker enklast på P-platsen vid Sölvegatan 22 F (strax öster om Ekologihuset). Infart från öster via Ole Römers väg. Både denna parkering och parkeringen vid Naturvetarvägen är numera av avgiftsbelagda dygnet om.

På grund av den pågående pandemin och Folkhälsomyndighetens rekommendationer om begränsningar i folksamlingars storlek kommer programkommittén att möjliggöra ett digitalt deltagande på distans för dem som avstår från att infinna sig på Ekologihuset i Lund. På föreningens hemsida och facebookside kommer det inför varje måndagsföreläsning att finnas en länk till Zoom. Via denna kan intresserade koppla upp sig, se föreläsningen och höra föreläsningshållaren. Detta erbjudande förutsätter att respektive föreläsningshållare ställer sig positiv till tillvägagångssättet. Föreläsningen kommer enbart att kunna följas live och spelas ej in.

19 oktober – Staffan Åkeby:

”Bhutan – ett kungarike för fågelskådning”

I östra delen av Himalaya ligger det lilla kungariket Bhutan, ”Åskdrakens land”, inklämt mellan Kina och Indien. Landet var helt stängt för turism fram till 1960-talet. Få länder är så mytomspunna och okända som Bhutan och fortfarande är det få västerlänningar som reser i landet. Få länder är också så oexploaterade både i fråga om natur och sin buddistiskt präglade kultur. Några av templen är hisnande upplevelser. Landet är till ytan stort som Schweiz och består till ca 70% av naturskog med ett intakt ekosystem där fågelfaunan är unik och mångfacetterad. Här finns inte heller något kommersiellt skogsbruk. Här finns karismatiska hönsfåglar som himalayamonal, satyrtragopan och blodfasan. Arter med gles och begränsad utbredning som ibisnäbb, Beautiful Nuthatch *Sitta formosa*, rosthalsad näshornsfågel och kejsarhäger har här sina starkaste fästen.

Foto: Staffan Åkeby.

26 oktober – Lena Alebo:

”Stönjaren, rainfulen och en gräsulv därtill – fåglar och djur i folktron”

Lena Alebo är kulturhistoriker och chef på Österlens museum i Simrishamn. Hon har gjort en djupdykning i Folklivsarkivet och andra samlingar och hittat mängder av berättelser om fåglar och djur i den Österlenska folktron. Här finner man bland andra regnfåglar och stönjare, som förebådar väderomslag och olycka.

2 november – Simon Carrington:

”Min oändliga resa genom skådnings och fotograferingens värld!”

För drygt fem år sedan, som 15-åring kom Simon för första gången i kontakt med Kalmar ornitologiska förening, och kort därefter med en systemkamera. Ju längre tiden gick desto mer grottade han sig ner i fågelträsket, och idag är han helt fast! Följ med på hans resa genom fåglarnas värld, en guidning av hans hemmalokaler samt hur han ser på fågelfotografering!

Simon Carrington är en 19-årig naturfotograf och fågelskådare från Kalmar, berest till bl.a. Azerbajdjan och Libanon samt vinnare av priset som årets unga nordiska naturfotograf 2019.

PROGRAM HÖSTEN 2020

9 november – P-G Bentz m.fl.:

"Nya Vingar över Falsterbo"

Under senhösten utkommer den tredje utgåvan av "Vingar över Falsterbo". Den är så mycket mer än en traditionell reviderad version av boken, eftersom så mycket har hänt på fågelfronten. I takt med att klimatfrågan allt mer hamnat i fokus har forskningen visat på olika intressanta och uppseendeväckande anpassningar hos fåglarna. Tidpunkten för de olika arternas ankomst om våren och avresa under hösten har förändrats, samtidigt som vissa arter ökat i antal medan andra minskat. Dessutom har ny modern teknik utvecklats för att följa de enskilda fåglarna under flyttningen. Ljusloggar, GPS och radiotelemetri-nätverk är några av de nya redskapen.

Förutom fågelstationens egen personal har fågelforskare vid Lunds universitet, ekologer vid andra ledande naturvetenskapliga institutioner samt statistiker på matematiska institutionen vid Stockholms universitet medverkat som författare. Flera av dessa kommer att finnas på plats under detta boksläpp.

16 november – Anette Barr:

"Indiens natur – eller ibland så kallade natur"

Att resa till Indien för att upptäcka dess fåglar och natur är en omvälvande upplevelse. I denna bildvisning kommer fokus att ligga på indiska fåglar, däggdjur samt en del insekter i en för oss ibland ofattbar miljö. Det är en blandning av människor, tät trafik, sopor och naturreservat som kommer att skildras tillsammans med befolkningens mentalitet, kultur och oftast positiva inställning till livet och omtanke om sina medmänniskor.

23 november – Tomas Svensson:

"Introduktion till det skånska sjöfågelsträcket"

Under stora delar av året bjuder de skånska kusterna på ett fascinerande skådespel. Väder och vind, i kombination med många arter och deras olika sträcktider, gör att upplevelserna skiftar och även den mest erfarne kan bli överraskad och hoppas på nya fenomen. Bli beroende du också: en årti i luften är så mycket häftigare än tio i vattnet. Välkommen till en introduktion till det skånska sjöfågelsträcket.

Foto: Tomas Svensson.

30 november – Anders Brodin:

"Hur smart är egentligen en talgoxe?"

Talgoxen är en av Sveriges mest välkända och omtyckta småfåglar. Den är den vanligaste gästen på våra fågelmatningar och historierna är många om hur de snabbt lär sig att äta ur handen eller knacka på köksfönstret när de vill ha påfyllning. Talgoxen är också en av världens mest utforskade fågelarter. Visste du att den kan räkna till fem, att den kan ha väldigt olika personlighet och att den har nästan lika bra självbehärskning som en människa eller en schimpans? Ikväll berättar Anders Brodin om sin bok *Smartast bland mesar* om hur en liten fågel överlever i en värld fylld av faror tack vare sin lärkraftighet och uppfinningsrikedom.

Knölsvan serverar bladgrönt åt sina ungar

Jag vet inte om detta är ett vanligt fenomen hos knölsvanar, men själv har jag inte sett det förut. Det hände sig vid Öresundsdammarna i Malmö i slutet av maj månad 2020. Den ena föräldern, troligen honan, stod och drog i grenarna på ett träd – någon form av pil antar jag. Det såg lite udda ut och nyfikenheten väcktes. Vid en närmare titt blev det uppenbart att hon repade ner blad som ungarna tycktes finna smakliga. Fåglar bjuder ofta på överraskningar – allt ifrån ovanliga gäster till beteende hos vardagsarter som man aldrig förr har sett eller reagerat för.

Samma svanpar figurerade för övrigt i media tidigare under säsongen. Då gällde det en grågåsunge som anslutit till svanarnas ungvall och uppenbarligen accep-

terats av svanparet. Sönt har hänt tidigare och dessa gåsungar brukar inte bli långlivade. Det blev inte denna heller. En kråka lär ha tagit den när den på gässlingars vis betade på fast mark medan svankullen låg i dammen. Gåsungen hade förmodligen också gillat det bladgröna!

KENNETH BENGTTSSON
ARLÖV

Foto: Kenneth Bengtsson.

Den kärlekskranka salskraken i Lund

I förra numret av *Anser* (2020:2) delgav Arne Ohlsson oss sin underhållande berättelse om en salskrake som länge uppehållit sig i dammen längs Vallkärrabäcken i Fredentorp. Den anlände ”mitt i den isfria vintern” och siktades senast den 2 april i år. Under samma tid uppehöll sig också två knipor – ett par – i dammen. Salskraken blev med tiden allt mer närgången mot honan, och lät sig alls inte avskräckas av att den eftertraktade damen redan hade stadigt sällskap med en hane av sin egen art. Den 31 mars fick salskraken till sist komma till – historien förtäljer inte var kniphanen uppehöll sig i denna kritiska stund – och 2 april tycktes han försöka få med sig sitt hjärtas utvalda därifrån, kanske till nordligare nejder. Så blev det dock inte, och 5 april konstaterar Arne att honan är kvar med sin kniphane och att salskraken är borta.

Han tog sig dock ingen längre sträcka! Den 5 april kunde jag nämligen observera honom i en av reningsverkets mellersta dammar i södra Lund, så även 7, 13, 14, 18, och 20 april. Även där stred han ihärdigt för en kniphonas gunst, till hennes knipmakes stora irritation. I dessa dammar uppehåller sig dock många knipor, så om han från början valde en specifik hona, eller om han provade sig igenom dammarnas klientel, är omöjligt att säga. Den 18 april blev det hur som helst ett riktigt uppträde mellan en uppbragt knip-kavaljer och salskraken. Efter den 20:e syntes salskraken inte till i dammarna på ett tag, dock påträffade jag honom i Höje å 1 maj – denna gång ensam och utan knipsällskap. Men sen återvände han till dammarna där jag åter kunde iaktta honom 10 maj. Då gick det så hett till med kniphanen att han såg sig tvungen att byta damm ett tag. Vi

Ge dig iväg! Salskrakhanens vårkänslor har vaknat. Foto: Stefan Sandelin.

Det gäller att vara ihärdig och beslutsam. Foto: Stefan Sandelin.

Ansträngningarna lönar sig och salskraken närmar sig knipphonan. Foto: Stefan Sandelin.

Puts efter lyckad erövring! Foto: Stefan Sandelin.

sågs även 13 maj, liksom den 14 maj då han verkade ha något riktigt lovande på gång med kniphonan, vidare 17 maj, och så till sist 19 maj. Därefter sågs han inte mer – inte av mig i alla fall.

Dock kan jag inte tro annat än att detta är samma salskrake som dök upp i dammarna även förra året, 2019, då jag observerade honom 13 och 18 maj, även då mycket kärlekskrank i förhållande till en kniphona. Sannolikt stannade han längre än så, men då var det inte coronatider och min besöksfrekvens vid dammarna var mycket lägre. Det är för mig okänt om han rönt någon riktig framgång med någon av sina utvalda kniphonor här i södra Lund, men några knipskrakar har i varje fall inte observerats i dammarna.

SOFIA BROSTRÖM
LUND

SkOF Res 2021

Sicilien 20–27 april

Fåglar, orkidéer och kultur

Reseledare: Björn Malmhagen

Pris: 20 575 kr (enkelrumstillägg: 2 850 kr)

I priset ingår: Flyg, transporter under resan, del i dubbelrum på hotell, all mat från middag första dagen till frukost sista dagen samt lokal fågelguide.

I fågelväg kommer vi att kunna se hökörn, slagfalk, dvärgörn, blåkråka, svartstare, italiensk sparv, palmduva och stenhöna. Längs kusten ser vi flamingos, purpurhöna, vadar-fåglar och en hel del orkidéer.

Detaljerat dagsprogram och anmälan på
www.skof.se.

Scanbird

Teknisk arrangör och kontakt:

Scanbird ApS

Telefon: +45 234 234 04

Hemsida: www.scanbird.com

Email: scanbird@scanbird.com

Havsörn slår stork på Vombs ängar

Den 29 juni körde jag längs vägen från Silvåkra ner till Vombs ängar. Med min handkikare gick jag upp i det nordliga av de två fågeltornen vid Klingavälsån. Torra och nu väl uppvuxna ängar, med betande kor snarare än fåglar, karakteriserar landskapet. Men uppe i norr, söder om dungarna, höll en traktor på att slå gräs. Som ganska vanligt nuförtiden hade den ett gäng, här närmare ett dussintal, glador

hängande över sig för att ta vara på de ätbara produkter traktorn lämnade efter sig längs körstråken, som döda grodor, sniglar etc. Men det roliga var att det också, lite nyare för dagens skånska landskap, gick vita storkar på fältet efter traktorn - hela tolv stycken dessutom!

När lantbrukaren vände traktorn för att dra en ny repa lyfte ofta en del av storkarna, som väl tyckte de kom lite i vägen för maskinen. Vid något tillfälle var så många som sex storkar i luften samtidigt ovanför traktorn. Då uppenbarar sig en snygg adult, fint vitstjärtad havsörn, som efter lite cirklande plötsligt, 20–30 meter upp, slår ner på en av storkarna och sätter klorna i nacken på den! Ekipaget dråsar tillsammans ner och försvinner dessvärre bakom buskvegetationen därute. Inget mer gick att se av dem. Ingen av fåglarna visade sig, så en god gissning är väl att det var örnen som s.a.s drog det längsta strået! Kan t.ex ett lejon ta en stor och näringsrik kuduantilop – vilket jag själv sett i Afrika – så varför skulle inte en vältränad havsörn kunna ta en stor och näringsrik stork? En unik upplevelse var det hursomhelst!

CHRISTIAN HJORT
HÖÖR

Lappugglan i Skåne

Lappugglan har under senare år spridit sig söderut i Sverige på ett sätt som ingen hade förväntat sig för bara ett tiotal år sedan. Skånes första bekräftade fynd gjordes vid Fjälkinge i norra Skåne 1913. I den tidens anda sköts givetvis fågeln. Sen dröjde det till 2005 innan fynd nummer två i Skåne gjordes – denna gång i Skrylleskogen vid Lund. Den lappugglan blev välskådad liksom några andra individer under följande år.

Sen gick det fort – arten hittades häckande i både Blekinge, Halland och Småland under början av 2010-talet och 2017 konstaterades en häckning i Örkelljunga kommun. Därmed hade Skåne fått en ny och tämligen oväntad häckfågel. Det finns också obekräftade uppgifter om en häckning i norra Skåne redan 2016. Under åren 2018, 2019 och inte minst 2020 har det tusslats och tasslats om både bekräftade och misstänkta häckningar i olika delar av Skåne och nu känns angeläget att dokumentera etableringen på ett så korrekt sätt som möjligt.

Jag är villig att teckna denna utveckling och ber därför om ert förtroende. Vill ni som vet något dela med er av er vetskap, så garanterar jag att sitta still och tyst med det jag får veta. Inga detaljer kommer att hamna på Artportalen eller i andra offentliga sammanhang om du som uppgiftslämnare kräver det. Information kommer inte heller att spridas till andra personer. Den dokumentation som förhoppningsvis kan tecknas kommer bara att nämna årtal, antal häckningar samt delar av landskapet.

Foto: Anders Wirdheim.

Jag hoppas alltså få ert förtroende så att denna fascinerande historia kan tecknas så bra som möjligt.

KENNETH BENGTTSSON

0702 66 14 66

kenneth.bengtsson1@comhem.se

GRÖNVÄGEN 5B

232 32 ARLÖV

Insamlingen till stöd för Falsterbo Fågelstation fortsätter.
Fågelstationen har tilldelats 90-konto:
Pg 900301-3; Bg 900-3013
Betalningsmottagare: Skånes Ornitologiska Förening